

Brood
Tijdschrift voor de
Geschiedenis van
Sociale Bewegingen
1998 / 3
Rozen

Afgiftekantoor : Gent
september 1998 / driemaandelijks
VU : Wouter Steenhilber
Bagattenstraat 174, 9000 Gent

Brood

*Tijdschrift voor de
Geschiedenis van
Sociale Bewegingen*

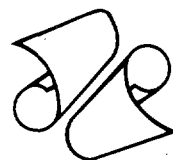
1998 / 3

Rozen

Brood & Rozen

Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen

Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door het AMSAB
Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
Tel.: (09) 224 00 79
Fax: (09) 233 67 11

Lid- en abonnementsgeld

Individueel: 600 fr.
Organisaties: 1500 fr.
Losse nummers: 200 fr.
Themanummers: 250 fr.
De leden ontvangen 'Brood & Rozen' en 'IALHI newsletter' en krijgen korting op de AMSAB-publicaties

Op rekeningnummers

870-0007163-48 //
123-6105500-65 AMSAB vzw,
Bagattenstraat 174, 9000 Gent

870-0005629-66 AMSAB-CLM,
Lange Nieuwstraat 22,
2000 Antwerpen

Uw persoonsgegevens zullen worden opgenomen in het ledenbestand van het AMSAB conform de bepalingen van de wet van 8 december 1992 betreffende de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Ze zullen alleen gebruikt worden om u op de hoogte te houden van de activiteiten van de organisatie. U hebt tevens het recht jaarlijks uw persoonlijke gegevens op te vragen en te laten verbeteren wat eventueel fout is.

Meer informatie kan u hiervoor bekomen bij het AMSAB.

Openingsuren

AMSAB-Gent: maandag - vrijdag: 9 - 12u; 13 - 17u
CLM-Antwerpen: maandag - vrijdag: 9 - 12u; 13 - 17u

Voorzitter: Prof. Dr. Herman Balthazar

Directeur: Dr. Wouter Steenhaut

Hoofdredactie: Paule Verbruggen

Eindredactie: Ludwine Soubry

Redactiesecretariaat: Peggy Bamps, Michèle Beernaerts, Gwendolina Van Hoecke

Kernredactie: Piet Creve, Denise De Weerd, Bart De Wilde, Ludwine Soubry, Omar Van Hoeylandt, Martine Vermandere, Paule Verbruggen

Redactieraad: Wouter Dambre (VRT-journalist), Prof. Dr. Eric Defoort (KUB), Dr. Gita Deneckere (RUG), Prof. Dr. Maria De Waele (MIAT), Prof. Dr. Anne Morelli (ULB), Jan Ouvry (journalist), Dr. Patrick Pasture (HIVA), Prof. Dr. Koen Raes (RUG), Dr. Bob Reinalda (KU-Nijmegen), Marc Reynebeau (journalist), Prof. Dr. Peter Scholliers (VUB), Dr. Marcel van der Linden (IISG), Dr. Rudi Van Doorslaer (SOMA), Dr. Sylvia Van Peteghem (RUG), Prof. Dr. Guy Vanthemsche (VUB)

Illustraties: Geert Bonne, Rita Calcoen, Nathalie Demeester, Jasmin Horozic

Vormgeving: Patricia Rau

Verzending en abonnementen: Peggy Bamps, Luc Beirnaert, Gwendolina Van Hoecke

Advertenties: Peggy Bamps

Druk: Druk in de weer, Forelstraat 35, 9000 Gent

Alle illustraties behoren tot de AMSAB-collectie, tenzij anders vermeld

ISSN: 1370-7477

Omslagillustratie: Ernst Busch

Edito

Bijdrage

Portret

Bronnen

Kroniek

Publicaties

<i>Paule Verbruggen</i>	p.5
Welke cultuur voor de arbeiders? <i>Armand Sermon</i>	p.7
Ernst Busch in Nederland en Vlaanderen. <i>Ben Leenders</i> ...	p.25
Ernst Busch in het AMSAB/AMSAB-Antwerpen. <i>Paule Verbruggen, Martine Vermandere</i>	p.34
Het grote lied van een kleine man. Pierre De Geyter (1848-1932). <i>Wouter Steenhaut</i>	p.37
Begeerte heeft ons aangeraakt. <i>Brigitte De Mulder,</i> <i>Denise De Weerd</i>	p.43
Een sterk verhaal over een zwak mens? Enkele beden- kingen bij de Camille Huysmans van Jan Hunin. <i>Hendrik Defoort</i>	p.47
Vijftig jaar monument Edward Anseele. <i>Brigitte De Mulder</i>	p.53
Kunsttentoonstelling te Luik. <i>Michel Vermote</i>	p.54
Het AMSAB verkoopt boeken. <i>Omar Van Hoeylandt</i>	p.55
Bart De Wilde, laureaat van de Camille Huysmansprijs 1998. <i>Wis Geysen</i>	p.56
Marc Dutroux en het AMSAB. <i>Wouter Steenhaut</i>	p.57
Anne Frank - Een geschiedenis voor vandaag. <i>Bert Boeckx</i>	p.58
Gilles Caron. <i>Rik Hemmerijckx</i>	p.61
Hendrik Defoort, Mijnheer Slunse. Het socialisme van August Dëbunne (1872-1963). <i>Paule Verbruggen</i>	p.61
Jean Van Lierde, Un Insoumis. <i>Rik Hemmerijckx</i>	p.63
Les Travailleurs de la Santé. <i>Hendrik Ollivier</i>	p.65
Helmut Gruber, Pamela Graves (eds.), Women & Socialism-Socialism & Women. <i>Paule Verbruggen</i>	p.66
Project Geschiedenis ABVV-Waasland. <i>Donald Weber</i>	p.67
Onvoltooid Verleden. <i>Rik Hemmerijckx</i>	p.68

*Een stukje arbeiderscultuur. Carnaval op de Kouter te Gent
(fonds A. Vander Haeghen, Museum voor Volkskunde Gent)*

EDITO

Bestaat er nog zoiets als 'linkse' geschiedschrijving ? Links dan in de zin van oppositioneel, geëngageerd, emanciperend?

Feit is dat de linkse (daarom niet per se marxistische) geschiedschrijving haar gouden jaren beleefde in de jaren '60 en '70. Goeroes als E. P. Thompson, Fernand Braudel, Ernest Labrousse, Albert Soboul, Wolfgang J. Mommsen, om er maar enkele te noemen, deelden hun afkeer voor de objectivistische traditionele geschiedschrijving en pleitten voor meer interdisciplinariteit en comparatisme. Geschiedenis moest de basis vormen van en richting geven aan het hedendaagse politieke debat, zeg maar de politieke strijd.

De politieke ontgoochelingen van de jaren '80 drongen deze kritische geschiedschrijving echter steeds meer in het defensief. Niet alleen was er de ineenstorting van het communistische imperium, maar ook het Thatcherisme en de interne twisten van Labour en de steeds conservatievere politiek van de opeenvolgende Mitterrand-regeringen, hadden hun weerslag op de historische agenda's. Niet toevallig zien we vanaf de jaren '80 een revival van de nationale politieke geschiedschrijving, vooral in Frankrijk en Engeland.

De kritiek op de 'linkse' historici kwam gelukkig niet alleen van rechts. Sociale historici onderkenden zelf de blinde vlekken in hun benadering van de geschiedenis. Zij hekelden het naïeve optimisme over de modernisering en vooruitgang en het blinde geloof in sociologische modellen en in de kwantitatieve benadering. Door de geschiedschrijving te veel als een analytische sociale wetenschap te beschouwen hadden ze de diversiteit van de menselijke ervaringen en de subjectieve elementen van het menselijk bestaan verwaarloosd. De ontgoocheling in de economistische interpretatie van de geschiedenis en in het enge materialisme gaf de impuls voor een 'nieuwe' culturele geschiedschrijving met aandacht voor categorieën als herinnering en ervaring.

Die benadering houdt ook een engagement in. Door op zoek te gaan naar herinneringen, ervaringen en emoties van diegenen over wie dikwijls (hoewel steeds minder) wordt gezwegen, naar de stem van vrouwen, arbeiders, homo's en lesbiennes of andere minderheidsgroepen, kan de historicus immers ook bijdragen tot een meer democratische en kritische interpretatie van de geschiedenis.

In die context publiceren we graag de bijdrage van Armand Sermon, een 'consument', zoals hij zichzelf noemt, maar dan wel een bewust consument. Hij nodigt ons uit tot een kritische reflectie over het begrip arbeiderscultuur. Een verfrissende visie, die het eng-historische kader overstijgt. Als toemaatje, om in de culturele sfeer te blijven, laten we Ben Leenders vertellen over het wedervaren van Ernst Busch in Nederland en Vlaanderen. Ernst Busch is voor velen wellicht een onbekende, maar hij mag gerust één der grootste politieke zangers van deze eeuw genoemd worden. Eigenlijk zou je hem moeten horen zingen terwijl je zijn levensverhaal leest. Zijn stem is indrukwekkend. "Voorwaarts en niet vergeten..."

Paule Verbruggen

"De socialisten waren diegenen die zongen en potten dronken"

Welke cultuur voor de arbeiders?

Armand Sermon

Naar aanleiding van het artikel⁽¹⁾ van Guy Vanschoenbeek in dit tijdschrift besloot ik rond het thema 'arbeiders en cultuur' enkele 'kritische' ideeën neer te schrijven. Deze zijn het resultaat van de literatuur die ik doornam in functie van een onderzoek naar het Gentse carnaval op het einde van de vorige eeuw en de campagne die Anseele ertegen voerde. Deze studie zal waarschijnlijk omstreeks de carnavalperiode van volgend jaar verschijnen bij Mens en Cultuur. De bespreking die volgt is geschreven met notities die grotendeels niet opgenomen waren in voornoemde studie.

Het begrip 'cultuur' is zo veelzijdig en de berg literatuur erover is zo hoog, dat het onmogelijk is meer dan enkele krachtlijnen te schetsen. De tekst die volgt heeft zeker niet de bedoeling een globaal overzicht te brengen van de bestaande literatuur. Veel interessant materiaal en belangrijke schrijvers ontbreken dus in dit verhaal.

De sociologen

Met een opsomming van de verschillende definities van 'cultuur' kan men boeken vullen (wat dan ook gebeurt). De meest pragmatisch aangelegde sociale wetenschappers laten de definitie achterwege. Onder de titel *Cultuur: niet wat maar hoe* stelt Rik Pinxten: "In de sociale wetenschappen en de filosofie bestaat een lange en bijzonder onvruchtbare traditie van definitiegevechten. Ik vind dat een onnuttige en eigenlijk ook onwetenschappelijke aanpak. Dat gehakketak is eerder een voortzetting van het eindeloze theologi-

sche getwist van vroeger dan een uiting van goed begrip van wetenschappelijke arbeid."⁽²⁾

Lijkt de definitie van cultuur een moeilijke zaak, de afbakening van het begrip 'arbeider' is des te eenvoudiger. Wie een arbeidscontract heeft waarin geschreven staat dat betrokkene hoofdzakelijk handenarbeid verricht, is een arbeider. 'Arbeider' is diegene die in loondienst handenarbeid verricht en de 'arbeidersklasse' bestaat uit 'arbeiders'. Op basis van deze eenvoudige categorie wordt sociologisch onderzoek mogelijk en kan men vergelijkingen maken met andere beroepscategorieën.

De socialistische arbeidersklasse

Een recente studie⁽³⁾ in ons land over arbeiders en hun cultuur stelt: *"De centrale uitgangsvraag luidt dan ook: in hoeverre verschillen de huidige handarbeiders in onze samenleving nog van de groeiende groep bedienden (hoofdarbeiders of 'employés')."*⁽⁴⁾ Zo wordt de centrale vraagstelling omschreven van één van de belangrijkste studies over arbeiders en hun cultuur. Voor de veiligheid noemt het onderzoek: *Op zoek naar de arbeidersklasse.*

Redacteur Hans De Witte eindigt dit studiewerk met een boutade: *"Sire, er zijn nog arbeiders"*. Indien deze boutade bedoelt dat er in dit land een duidelijk omschreven arbeidersklasse bestaat, lees ik dit evenwel noch in, noch tussen de lijnen van het onderzoeksrapport. De redacteur zelf schrijft: *"In hoofdstukken waar er binnen de categorie arbeiders een onderscheid gemaakt werd tussen geschoolden en ongeschoolden, lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat er qua opvattingen en leefstijl een duidelijke kloof bestaat tussen de laatstgenoemden en de bedienden."*⁽⁵⁾

Met andere woorden, de verschillen tussen ongeschoolden en geschoolden zijn even groot als tussen arbeiders en bedienden. Deze resultaten worden bevestigd door Nederlandse onderzoeken. De auteur trekt wel gewaagde conclusies: *"Uit het 'onderzoek' naar de 'arbeiderscultuur' in de Leuvense regio blijkt zelfs dat men op basis van de opvattingen van een individu vrij goed kan voorspellen of hij/zij een ongeschoolde arbeid(st)er is of niet."*⁽⁶⁾

In een bijdrage van Laermans over bovengenoemd onderzoek worden enkele kritische noten gesteld bij de pogingen tot klassedefinitie. *"Als er in de bundel van klassen, klassenverschillen enz. wordt gesproken, moet men dus steeds goed in het oog houden dat het om geconstrueerde klassen gaat."*⁽⁷⁾ Men zou kunnen besluiten dat de klassen uit het sociologisch onderzoek 'papierene klassen' zijn, die in de realiteit niet bestaan.

Want wat zijn de normen om bij de onderzochte arbeidersklasse te horen? 'Man zijn' en 'het hebben van een arbeiderscontract', met de nadruk op handenarbeid. Dit lijkt een triviale keuze, want louter afhankelijk van de letter en de komma in de Belgische (Europese enz.) wetgeving. En bestaat de arbeidersklasse enkel uit deze 'mannelijke' bezitters van een arbeiderscontract, of moet men hun gezinsleden ook beschouwen als arbeidersklasse. En wat te doen met de zoon van een willekeurige Jan met de Pet, die als witte raaf afstudeert aan de Vlerickschool. Of omgekeerd, wat gebeurt er wanneer zoon of dochter van een universiteitsprofessor gaat werken als ongeschoolde arbeider. De 'individuele drager van een arbeiderscontract' lijkt mij niet de norm om te bepalen of iemand al dan niet behoort tot een problematische arbeiderscultuur. De Leuvense onderzoekers definiëren de cultuur van de arbeidersklasse in een vulgair-marxistische zin. De ideologische bovenbouw (een mogelijke arbeiderscultuur) wordt mechanistisch verbonden met enkel een economisch element (vorm van tewerkstelling).

Eenmaal zover is de volgende stap het opdelen van de onderzochte groep door verder te stratificeren. Voor Vanreusel⁽⁸⁾ wordt de sociale laagheid geoperationaliseerd via de socioprofessionele status van de mannen. De categorie arbeiders omvat al gauw 'Ongeschoolde arbeiders', 'Halfgeschoolde arbeiders', 'Geschoolde arbeiders'. De volgende laag is 'Ondergeschikte bedienden'.

Nog verder gaat Bram Steijn⁽⁹⁾. Deze vertrekt van een 'gecompliceerd klasseconcept'. Op basis van de specifieke kenmerken van de functie deelt hij zijn respondenten in zeven klassen in. Voor elke groep wordt het maatschappijbeeld onderzocht (traditioneel middenklasse, links individualistisch, rechts anti-individualistisch, traditioneel arbeiders). Hij besluit dat "de

cultuur van de arbeiders zeker zo heterogeen is als de cultuur van bedienden. Het is mijns inziens voor de hand liggend om deze conclusie te herleiden tot de gefragmenteerde klassenstructuur van onze samenleving."⁽¹⁰⁾

Met deze sociologische methodes kan de 'arbeidersklasse' niet onder één noemer gebracht worden. We kunnen ons afvragen of de bijdrage van de (Amerikaanse) sociologie niet bestaat uit het ontkennen dat een arbeidersklasse met een eigen sociaal, politiek en economisch programma bestaat en bestaan heeft? En wat is dan de cultuur van deze ondefinieerbare groep? Het onderzoek van De Witte en anderen meet verschillen in denken en levensstijl. Maar een verzameling verschillen kan men moeilijk een cultuur noemen. Bij cultuur denken we veel eerder aan een verzameling analogieën, aan gemeenschappelijk denken en handelen.

De sociaal-historici

In de status quaestionis⁽¹¹⁾ over het culturele in de sociale geschiedenis vermijdt Guy Vanschoenbeek de valkuil van de definiëring. Hij noemt zijn bijdrage de "geschiedenis van de sociaal-democratische arbeiderscultuur in Vlaanderen". Het artikel start met "In Vlaanderen is vrij weinig onderzoek verricht naar de geschiedenis van de arbeiderscultuur, en meer bepaald de subculturele uitingen van de sociaal-democratische arbeidersbeweging".⁽¹²⁾

Hier zitten we direct met problemen, want indien de 'arbeiderscultuur' te vatten is via de 'organisatiecultuur' van de sociaal-democratie, dan moeten we de lijn doortrekken en 'DE arbeiderscultuur' verstaan als het samentellen van de organisatieculturen van de sociaal-democratische, de christelijke, de liberale, (de Vlaams-nationale?) enz. arbeidersbewegingen.

Vanschoenbeek relateert echter zelf zijn aan-

vankelijke stelling: "Men mag zich bovendien de vraag stellen of er wel iets bestaan heeft als een specifieke sociaal-democratische arbeiderscultuur."⁽¹³⁾ Hij brengt de vraagstelling naar arbeiderscultuur op een hoger niveau dan dat gesteld door het HIVA. Arbeiderscultuur wordt in verband gebracht met maatschappelijke en politieke vragen, (bv. strijdcultuur).

De historische arbeidersklasse

De sociologische omschrijving en beschrijving van het begrip arbeidersklasse zijn niet adequaat om het historische elan ervan te vatten. Wanneer socialisten over DE arbeidersklasse spreken, denken ze niet aan een verzameling individuen met eenzelfde type van arbeidscontract. Centraal staat een historische massabeweging waarin volksklassen sociale, politieke, economische doelstellingen formuleren die verder gaan dan wat de bestaande orde kan verwezenlijken. Deze historische arbeidersklasse is drager van een utopie⁽¹⁴⁾. Boegbeeld voor deze benadering van 'DE arbeidersklasse' is het monumentale werk *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*⁽¹⁵⁾. Dit werk besteedt relatief weinig aandacht aan de sociologische of statistische definiëring van de arbeidersbevolking.

De beschreven arbeidersklasse bestaat niet eens uit louter handenarbeiders, zelfs niet enkel uit loontrekkers⁽¹⁶⁾. Als politiek begrip omvat de arbeidersklasse ook zelfstandige arbeiders, kleine middenstand, intellectuelen, zelfs burgers. Eén van de bekendste Parijse revolutionaire bladen uit de late negentiende eeuw titelde *Le Père Peinard* en het logo toonde een hard zweegende schoenmaker. Ik denk ook aan de term 'lumpenproletariaat'. Dit is het arbeidsloze reserveleger waarop smalend wordt neergekeken door de arbeidersaristocratie. Volgens Marx is dit altijd vatbaar voor politieke avonturen, maar toch ook 'arbeidersklasse'.

*Kermis te Gent. De 'echte' arbeiderscultuur? (fonds A.
Vander Haeghen, Museum voor Volkskunde Gent)*

Ter illustratie van dit gegeven kunnen we ook verwijzen naar de stichters van de Eerste Internationale, zowel in ons land als elders. De sociale positie van de socialistische pioniers leiden we af uit hun publicaties. Het eerste nummer van *L'Internationale, Organe des sections belges* uit 1869 publiceert op de voorpagina de leden van de Conseil Général. Algemeen-secretaris is professor E. Hins; secretaris-buitenland zijn C. De Paepe, correcteur-typographe, en A. Vandenhouten, peintre; verslaggever is P. Robin, professeur. We kunnen zo doorgaan met het opsommen van de diverse beroepen van de leden van de Algemene Raad: teinturier, sculpteur, menuisier, magasinier, tailleur⁽¹⁷⁾.

Twee soorten arbeidersklasse?

Zou het kunnen dat de arbeidersklasse waarover het HIVA schrijft en deze waarover het AMSAB het heeft tot verschillende denkwerelden behoren? De eerste beschrijving is sociologisch gedefinieerd op basis van economische termen. De tweede (socialistische) loopt op het eerste gezicht grotendeels gelijk met de vorige. Maar, ...?

Als traditioneel links het heeft over 'de arbeidersklasse' spreekt het eigenlijk over een ruimere volksbeweging. De harde vuist ervan bestond in de voorbije honderd jaar uit industrie-arbeiders, maar in sommige agrarische streken ook uit boeren, al dan niet landarbeiders (zie de film 'Novecento' of het verloop van de Spaanse Burgeroorlog). Zeker in de negentiende eeuw omvatte deze arbeidersklasse ook middenklassen en intellectuelen.

'La classe dangereuse' waarover Vanschoenbeek spreekt in zijn artikel⁽¹⁸⁾, was zeker tot aan de voorlaatste decennia van de negentiende eeuw niet enkel het industriële proletariaat (de arbeidersklasse), maar de arbeidende klasse in haar geheel (la 'classe ouvrière', 'the working class').⁽¹⁹⁾ In de opstand van 1848 staan

'les travailleurs', 'la classe ouvrière', 'le peuple', dus zij die met werken hun brood moeten verdienen tegenover zij die niet werken: edelen, clerus, administrators, politici, renteniers.⁽²⁰⁾

Wie terugdenkt aan de grote naoorlogse stakingen rond de Koningskweszie of de Eenheidswet, herinnert zich dat de bijdrage van sympathiserende intellectuelen en middenstanders (en burgerij) niet gering was. Bovendien bestond de harde kern van de stakingen niet enkel uit arbeiders uit de zware industrie, maar ook uit ambtenaren (witte boorden). Dit sluit aan bij de onderzoeken naar het sociale bewustzijn aan de Vrije Universiteit Brussel: "[...] Vooral een hoger opleidingsniveau leidt tot een hoger klassenbewustzijn. [...] We kunnen besluiten dat, op zijn minst bij vakbondsleden, het klassenbewustzijn [...] hoger is bij bedienden en ambtenaren."⁽²¹⁾ Het is slechts vlak voor de vorige eeuwwisseling dat de industrie-arbeiders een relatieve meerderheid beginnen te vormen binnen de volksklassen. Deze meerderheid verliezen ze stilaan in de loop van de jaren zeventig van deze eeuw.⁽²²⁾

jaar	bedienden	arbeiders
1947	27.73%	72.27%
1961	36.71%	63.29%
1970	44.49%	55.51%
1975	48.97%	51.37%

Volgens de socialistische visie omvat de 'arbeidersklasse' ook de bedienden en is ze dus niet zomaar gelijk te stellen aan het begrip 'handenarbeider'. Deze handenarbeiders op basis van enkele willekeurige sociologische kantlijnen verder opdelen in sociologische stratificaties als 'ongeschoolde arbeiders' 'halfgeschoolde arbeiders', 'geschoolde arbeiders', elk van deze lagen begiftigen met een eigen cultuur en deze dan nog eens te onderscheiden van 'lagere bedienden', lijkt de zaken verder te bemoeilijken. Zoals ik reeds stelde, mag men bij het

definiëren van een cultuur niet op zoek gaan naar de verschillen, maar moet men zoeken naar de grote analogieën.

Volkscultuur versus elitecultuur

Zeker tot aan het begin van deze eeuw is de tegenstelling volkscultuur-elitecultuur een uiting van het conflict tussen het volk (arbeiden de klassen) en de maatschappelijke elite. De benaming 'volk' drukt deze tegenstelling uit. Bij het nakijken van de titels van de 'socialistische' pers uit de beginjaren, krijgen we een illustratie: 1865 *De Vrijheid*, *Weekblad voor het Volk*, 1868 *La Tribune du peuple*, *Organe de l'Association internationale de Travailleurs*, 1886 *Peper en Zout*, *Volksblad*. We denken ook aan het beroemde werk van Alfred Defuisseaux *Le catéchisme du peuple*. Arbeiderscultuur is voor die periode gelijk te stellen aan de algemene volkse cultuur.

De auteurs van *Op Vrije Voeten*⁽²³⁾ bestudeerden voor ons land hoe onder andere in de voorbije vijf eeuwen deze cultuur, en speciaal de feestcultuur, onderdrukt werd met de bedoeling de volksklasse onder de duim te krijgen. De 'elite' maakte van de armenzorg een instrument om controle en discipline in te voeren. Sociale voorzieningen waren niet die goedbedoelde bestrijding van de armoede, waarvoor zij doorgaans gehouden worden. Dergelijke analyse vinden we terug bij Natalie Davis die alleen al in de titel van haar boek *Les Cultures du Peuple* verwijst naar de brede waaier (multiforme) van de volkse culturen (meervoud). De grote - soms carnavaleske⁽²⁴⁾ - maar meestal bloeddige sociale conflicten waarmee de moderne tijden aanvangen, leiden volgens haar naar een vereenvoudiging van de sociale orde en naar een versteviging van de sociale controle volgens het model van de nieuwe elites⁽²⁵⁾.

Het laten samenvallen van de arbeiderscultuur met een bredere volkse cultuur, sluit aan bij

het citaat van Vanschoenbeek die stelt dat aan de basis de echte sociaal-democratische arbeiderscultuur kan omschreven worden als "een Breugeliaans of Bourgondisch Feestdissocialisme met eten, wat gezelligheid en wat populaire zang, toverlantaarnvoorstellingen en uitstapjes als voornaamste ingrediënten". Ik weet niet of de schrijver dit denigrerend bedoelde. Ik moet zeggen dat ik tijdens mijn jeugd jaren nooit een ander soort socialisme gekend heb.

Vóór de leeftijd van politiek-ideologische bewustwording heb ik altijd gedacht dat de socialisten diegenen waren die zongen en potten dronken (mijn eigen volk) en de kaloten diegenen die niet konden lachen en enkel mislieders konden zingen. Dit onderscheid had behalve met mijn jeugdige onwetendheid gewoon te maken met de volkse cultuur die ik rondom mij zag. Laat de lezer niet denken dat het alle dagen feest was. Mijn ouders, hun vrienden, de militanten; het waren ernstige en harde werkers, niet enkel aan hun eigen dagelijkse taak maar ook voor de partij, of voor hun ontwikkeling. Er waren muzikanten bij die na hun dagtaak nog de moeite namen klassieke meesterwerken in te studeren en te spelen in fanfare of harmonie. Er waren ook de optochten, betogingen, stakingen, en (soms geweldadige) confrontaties met de ordehandhavers of de 'kattenkoppen'⁽²⁶⁾.

Maar als het feest was, werd er doorgevierd. "Hier kunnen we dan het onderzoek inpassen in uitingen van wat sommigen de echte arbeiderscultuur zullen noemen: carnaval, kermissen, duivenmelken, bezoek aan danszalen, orgelkotten, herbergen, enz. bonte avonden, revues en dergelijke meer"⁽²⁷⁾ schrijft Vanschoenbeek.

Meer dan vier eeuwen terug noteerde een Spaanse soldaat, Alfonso Vasquez, in zijn reisverslag de volgende bedenkingen over de bewoners van ons land: "Ze drinken bij elke gelegenheid, wordt er een kind geboren, ze drinken;

sterft iemand, ze drinken; bij een huwelijk, ze drinken; in voorspoed en tegenspoed drinken, altijd drinken van dat vreselijk brouwsel dat ze bier noemen. Tevens ook hebben ze goede eigenschappen: hun onafhankelijk karakter, hun zucht naar kennis en wetenschap, hun beheersen van vreemde talen, hun geest van associatie, waar gestelde regels en eerbied voor andermans wil, orde en tucht scheppen, zuiverheid en netheid der woningen, veiligheid op straat, beteugeling der bedelarij, werklust en koortsige bedrijvigheid.¹⁽²⁸⁾ Zonder commentaar.

Volk en cultuur

Door te stellen dat de arbeiders dragers waren van volkse cultuur verleggen we de vraagstelling maar blijft het probleem hetzelfde. Want wat is volkscultuur? De begrippen 'volk' en 'cultuur' kunnen een vage en voor sommigen zelfs wat gevaarlijke inhoud hebben. In het verleden maar ook nu nog grijpen rechtse denkers naar deze vage begrippen om hun theorieën te staven. Voor de definitie van 'volkscultuur' verwijs ik naar het boek van Peter Burke over volkscultuur in West-Europa, waaraan deze termen worden ontleend en in hun historisch kader geplaatst.

*"De problemen die het gebruik van het concept 'cultuur' oproept, zijn zo mogelijk nog groter, dan die welke worden opgeworpen door de term 'volks'. Een van de redenen hiervoor is het feit dat de betekenis van dit concept ruimer is geworden naarmate de jongste generaties historici en andere wetenschappers hun belangstellingsfeer hebben verbreed [...]. Tegenwoordig hanteren historici en anderen echter, in navolging van de antropologen, de term 'cultuur' in een veel bredere zin, ter aanduiding van welhaast alles wat er in een bepaalde samenleving te leren valt: hoe je eet, drinkt, loopt, spreekt, zwijgt en noem maar op."*¹⁽²⁹⁾

Een bijkomende moeilijkheid is dat de volkscultuur in de loop van de voorbije eeuwen sterk

evolueerde. De volkse cultuur van de renaissance en die van de negentiende eeuw wortelen in een totaal ander materieel, politiek en religieus klimaat. Burke komt tot een werkdefinitie die hij beschrijft als een negatieve definitie. Volkscultuur is de cultuur van diegenen die niet tot de elite behoren, van hen die Gramsci de 'ondergeschikte klassen' noemt.

In dat verband mogen we zeker het werk van E. Le Roy Ladurie niet vergeten die totaalgeschiedenis schrijft. Hij analyseert de onderliggende folklore en weerstanden van de volksklassen. De geschiedenis is hier geen aaneenschakeling meer van elkaar opvolgende regeeringen of economische cycli. Een nieuwe generatie historici verbindt de historiografie met de studie van de volkse cultuur. De grote politieke en economische feiten dienen als omkadering maar het eigenlijke opzet van hun werk is inzicht te krijgen in de beweegredenen, gedragingen en cultuur van volksklassen.

De etnologen

Men kan de volkscultuur beschouwen als een bezinsel van de elitecultuur, waarbij de minst geschoolden en de minst beïnvloede delen van de volkslaag het langst vasthouden aan de uitingen van de vroegere elitecultuur. Daarbij begrijpen de 'laagste klassen' (ook al zo een begrip) meestal niet langer reden, bedoeling, oorsprong of belang van een bepaald gedachtengoed, bepaalde houdingen, handelingen, rituelen enz. Ze houden eraan vast tot een volgende culturele cluster doorsijpelt vanuit de elite, over de middenklassen heen naar de volksklasse (lees arbeiders, boeren enz.)

Dit scenario zag H. De Man zich afspelen, toen onder invloed van de massamedia (film, magazines), door de veralgemeende scolarisatie (meer houdingen dan wetenschap werden in-

1838

De 'verheffing' van de arbeidersklasse stond centraal bij de socialisten

gelepeeld), en door de invloed van de arbeidersbeweging zelf (zie verder Anseele), de arbeiders zich niet enkel de producten maar ook de denkpatronen van de consumptiemaatschappij begonnen eigen te maken. In deze periode merken we ook een regelrechte brainwashing van de massa, met alle mogelijke ideologische concepten, dikwijls gedirigeerd vanuit totalitaire staatsstructuren. Elke opvoeder, elke politieke beweging had naargelang het eigen mensen- en maatschappijbeeld culturele modellen (vanuit de elitecultuur) om aan de arbeidersklasse op te leggen.

De folkloristen

Eén van de meest opmerkelijke bijdragen aan deze beïnvloeding vanuit de elitecultuur ging uit van christelijke en/of rechtse nationalistische auteurs. Deze maakten de volkscultuur los van haar sociale basis en gaven er een proper, heemkundig en landelijk gelaat aan. Deze gekuiste en deftige vorm ging men dan met politieke bedoelingen voorstellen als de volkscultuur. Die opgepoetste boekenkennis diende men als volkseigen te bejubelen en te beleven. Op deze wijze werd bewezen wat men wilde bewijzen: de superioriteit van het eigen 'volk'. In deze context beduidt het begrip 'volk' dan totaal iets anders dan in de vorige analyses. Een variatie van deze elitecultuur wordt ten onzent nog altijd beleden op IJzerbedevaart en Nationaal Zangfeest. De tremolo bij het uitspreken van het woord 'Vlaanderen' en sentimentele liedjes over 'weiden als wiegende zeeën' fungeren als nationalistische drug om uit de kluiten gewassen pubers te doen geloven dat ze in het mooiste land ter wereld wonen. De blik op oneindig belet te zien dat de echte weiden zijn opgespoten met giftig slib of anderszot met mestoverschotten.

Waar fascisme, nazisme en aanverwant collaborerend nationalisme de plak gezwaaid had-

den, werd in het dagelijkse culturele en politieke leven de traditionele volkscultuur naar de verdomhoek van het bruine verleden verwezen. De wetenschappelijke wereld ging over tot het ontkennen van een oeroude, zelfstandige volkscultuur. Bij klassieke thema's zoals de 'heksenprocessen' werd de aandacht verlegd naar het functioneren van sociale groepen, juridische achtergronden, de invloed van de economische conjunctuur, de analogie met de vervolging van de joden.

De serieuze volkskundige zweeg over de 'vruchtbaarheidsreligie van onze voorouders', de oorsprong en de mythologische componenten ervan. Doorgaans aanvaardde men dat volkse tradities, mythen enz. het product waren van het doorsijpelen en het vervormen van elitecultuur of kerkelijke gebruiken. Naast de 'serieuze' volkskunde ontstond ook een grote markt voor fictieachtige, pseudo-wetenschappelijke geschriften, die verder het imago van de mythologisch gerichte volkskunde aantastten.

De voorouderlijke erfenis

Evenwel moeten we vaststellen dat de volkskunde uit het begin van deze eeuw, ondanks de meestal rechts-nationalistische ideologische duiding, ook opmerkelijk verzamelwerk verrichtte.⁽³⁰⁾ De tradities zoals die (toen) nog (bij voorkeur op het platteland) leefden, waren voor deze folkloristen een restant van een zelfstandige volkscultuur die blijven bestaan was na meer dan tien eeuwen christendom. Er werd een directe, meestal fantasierijke, band gelegd tussen het voorchristelijke Germanendom en de huidige volksgebruiken⁽³¹⁾.

Niet alleen volkskundigen van nazisignatuur grepen om de haverklap terug naar Wodan, Thor en het Walhalla. Ook onze eigen 'Vlaamse' schrijvers verwezen bij hun verklaringen voor alles en nog wat naar onze Germaanse

voorouders. Het volstaat om een blik te werpen in om het even welk volkskundig tijdschrift van rond de (vorige) eeuwwisseling⁽³²⁾. Wie zich met volkscultuur bezighoudt, vindt hier evenwel een boeiende verzameling materiaal.

Tegenwoordig wordt bij de meeste auteurs de 'eeuwen trotserende volkscultuur' opnieuw beschouwd als een originele en autonome expressie. Ze bestond niet enkel in tegenstelling tot de officiële elitecultuur, maar heeft deze zelfs fundamenteel beïnvloed. Zo was 'hekserij' een 'Kompromisgestalt' tussen een volks vruchtbaarheidsritueel en het door inquisitie (christelijke elitecultuur) opgedrongen geloof in duivel en sabbat.

In ons taalgebied verschenen tijdens de laatste decennia enkele merkwaardige studies. *Noord-europese mysteriën en hun sporen tot heden*⁽³³⁾ is een kanjer van een naslagwerk over de restanten van de voorouderlijke Germaanse religie in de traditionele volkscultuur. *Tussen Hamer en Staf*⁽³⁴⁾ bespreekt voorchristelijke heidense symbolen die ook nu nog dagelijks gebruikt worden. Spijtig genoeg ondertekent de auteur van dit werk met een rechtse pennentrek. Voor wie meer geboeid wordt door religieuze facetten is het lezen van *De Keltische Erfenis*⁽³⁵⁾ een aanrader. De auteurs zien analogieën tussen de Keltisch-Germaanse natuurverering en de moderne volksdevotie. Ze geven ook een reeks toponymische verklaringen voor steden en dorpen in ons land, die bij nader toezien haaks staan op wat autoriteiten zoals Maurits Gysseling⁽³⁶⁾ ons daaromtrent vertellen. In tegenstelling met Frankrijk⁽³⁷⁾ blijft het Nederlandse taalgebied echter grotendeels een witte vlek in de recente ontwikkelingen op het vlak van geschiedschrijving rond volkse cultuur⁽³⁸⁾.

De nieuwe mythologen

In Frankrijk werd de aanzet naar het onderzoek van de volkse tradities reeds vroeg gegeven door onder andere de Société de Mythologie Française.⁽³⁹⁾ Dit genootschap werd in 1950 opgericht door Henri Dotenville⁽⁴⁰⁾ en verrichtte zeer gedetailleerd studiewerk rond de mythe van Gargantua en het gelijknamige boek van Rabelais. Deze Renaissanceschrijver (samen met onze Pieter Breughel) was het studieobject van twee geniale auteurs.

Het werk van de Franse etnoloog Gaignebet is nauw verwant aan het ideeëngoed van de Mythologie Française. Gaignebet beschouwt het carnaval als een aparte godsdienst, met zijn hogepriesters (de narren), eigen rituelen en kalendergebonden feesten⁽⁴¹⁾. In het monumentale werk *A Plus Haut Sens*⁽⁴²⁾ bestudeert hij de symbiose van Grieks-Romeinse en Keltische (Germaanse) mythologische sporen in het werk van Rabelais. Dit verbindt hij met de carnavaltradities en de devotie rond de volksheiligen. Een boeiend maar zwaar verteerbaar studiewerk.

Het werk van Rabelais werd vanuit een totaal andere invalshoek geanalyseerd door Mikhail Bakhtine. Deze filosoof en taaltheoreticus wordt in de laatste decennia beschouwd als één van 'de belangrijkste denkers uit de vroegere Sovjet-Unie. Voor Bakhtine zijn spelen en ritten in elke maatschappij aanwezig. Vóór de opdeling van de maatschappij in klassen en het ontstaan van de staat, was het 'komische' een onderdeel van het 'serieuze'. Ook in godsdienstige rituelen was het ridiculiseren van de god een onderdeel van de verering. Later in de middeleeuwse maatschappij is het carnavaleske het tweede leven van het volk. De officiële geschiedenis wordt geschreven in kerken en aan hoven. Naast de waarheid van Kerk en staatsinstellingen staat echter de waarheid van het marktplein. Dit is de plaats waar het volk leeft

*Arbeiderscultuur,
volkscultuur,
strijdcultuur?*

en spreekt, vooral tijdens het carnaval en aanverwante feesten. Deze volkse autonomie ligt aan de basis van het democratiseringsproces.⁽⁴³⁾

De sjamanen

De kunnen de hedendaagse studie van de traditionele volkscultuur niet bespreken zonder Carlo Ginzburg te vernoemen. Deze werkte zich recentelijk in de kijker met een boek over de Italiaanse justitie⁽⁴⁴⁾. Carlo Ginzburg heeft zich in de voorbije twintig jaar een solide reputatie bijeen geschreven met boeken rond de volkse vruchtbaarheidscultus in het zestiende-eeuwse Friuli⁽⁴⁵⁾.

In zijn werk over de oorsprong van de heksen-sabbat bedrijft hij met een vlotte pen geschiedenis over de millennia heen. Het extatische van de volksreligie wordt gekoppeld aan het sjamanistisch ritueel zoals heden nog opgevoerd in Siberië. Waarschijnlijk waren deze praktijken verspreid bij de bewoners van het huidige Europa, voor de intocht van de Indo-Europeanen. *Extasen* is niet alleen verbluffend omwille van de conclusies, maar meer nog omwille van de uitgebreide literatuurstudie. Waar het ge-

brek aan geschreven bronnen zijn onderzoek dreigt te verstikken, grijpt hij naar reeksen van analogieën in verschillende traditionele culturen. Deze methode noemt hij het 'morfologische onderzoek' dat als een peilinstrument wordt gebruikt. Het vervangt niet de historische reconstructie want de "*menselijke geschiedenis speelt zich niet af in de wereld der ideeën, maar in het ondermaanse, waarin mensen geboren worden, leed veroorzaken of ondergaan, en sterven, zonder dat er een weg terug is.*"⁽⁴⁶⁾

De nieuwe generatie 'folkloristen' zoekt naar de oeroude wortelen van onze (volk)cultuur. Zo ontstaat een nieuwe wetenschappelijke discipline die verscheidene academische wetenschappen combineert. Vele van deze vakgebieden hebben doorgaans geen tot weinig uitstaans met elkaar: etnologie, folklore, filologie, geschiedenis van prehistorie en middeleeuwen, sociale geschiedenis, literatuurwetenschappen, hagiografie, iconografie, kunstgeschiedenis, (etno)musicologie, dialectologie, mythologie, psychologie, toponymie, archeologie, (volks)geneeskunde enz.

De catalogus van de tentoonstelling 'Trance

Dance' in het Antwerpse Museum voor Schone Kunsten⁽⁴⁷⁾ is een voorbeeld van een dergelijk werk dat vakgebieden (maar ook culturen) overstijgt. De tentoonstelling zelf mikte op een jong publiek door het ritmische in de jeugdmuziek te koppelen aan de trance van de Noord-Afrikaanse genezers. In de begeleidende catalogus krijgen we een stevig gedocumenteerde en sterk gedetailleerde studie over de relatie tussen een aantal Europese (zwaarddans, mummers' play, moresce) en Afrikaanse dansen. Ook hier wordt de link gelegd met een mogelijke vroeg-Afro-Europese cultuur met sjamanistische trekken. De auteur Paul Vandebroecke schreef een document dat zeker een nieuwe start betekent voor een historisch-folkloristische studie in ons land.

Poging tot synthese

De sociologie beschrijft de arbeiderscultuur als de 'uiteenlopende' meningen en gedragingen van de handenarbeiders. Daarnaast vinden we in de literatuur ook termen als proletarische cultuur, strijdcultuur, volkscultuur. De term 'arbeiderscultuur' (om nog te zwijgen van 'sociaal-democratische arbeiderscultuur') lijkt mij te beperkt. Volkscultuur is een bruikbaar begrip ware het niet dat de term verwijst naar een geheel van traditionele (veeleer folkloristische) handelingen en houdingen.

Om de hedendaagse volkse (dus niet-elitaire) cultuur te benoemen gebruikt Gust De Meyer⁽⁴⁸⁾ de term 'populaire cultuur'. Dit lijkt mij een bruikbaar concept. 'Populaire cultuur' is een dynamisch gegeven in de driehoek elitecultuur- volkscultuur- massacultuur.

De (sociaal-democratische) arbeider put(te) (zoals de andere arbeiders) voor zijn cultureel erfgoed uit de populaire cultuur. Daarin had de 'traditionele volkscultuur' in de vorige eeuw

een zeer ruime inbreng. H. De Man spreekt wat smalend over 'de tradities van armelui'. Hij beschouwt deze als een snel verdwenen geheel van eigenaardigheden in levenswijze, omgangsvorm, gevoelswereld, klederdracht en zeden dat meegekomen is met de migratie vanuit het platteland.

Voor de twintigste eeuw merken we, vooral via de massamedia, de doorbraak van de 'massacultuur'. Over de massacultuur is heel wat pessimisme neergeschreven. Nochtans zijn er ook andere geluiden. Zo schrijft Leo De Haes: *"Ik zal proberen aan te tonen dat die (commerciële beeldcultuur) rijker is dan algemeen aangenomen en dat de meeste veroordelingen van de massacultuur gebaseerd zijn op vaak lege, ondoordachte begrippen. Niet de massacultuur is schraal, maar het denken erover."*⁽⁴⁹⁾

Via diverse kanalen sijpelt ook de 'elitecultuur' door in de volkse cultuurpatronen. Dit mechanisme wordt subliem beschreven door Pierre Bourdieu.⁽⁵⁰⁾ De elite bezit economisch kapitaal (geld), sociaal kapitaal (relaties, naam, respectabiliteit) en cultureel kapitaal (onderwijs, titels, manieren, cultuurgoederen, artistieke competentie). Door de attributen van de elite over te nemen tracht de middenklasse zich een hogere status aan te meten.

J.B.

De arbeidersopvoeding

Sinds het ontstaan van de arbeidersbeweging(en) heeft men zich gebogen over het probleem 'cultuur'. Zijn de arbeiders cultuurdragers⁽⁵¹⁾? En zo ja, welke cultuur is eigen aan de arbeiders en welke cultuur zouden ze moeten hebben? Meestal loopt men voorbij aan de eerste vragen om onmiddellijk de laatste vraag te beantwoorden. Bij het doorworstelen van enkele boeken over de materie komen we tot het besluit dat geen enkele maatschappelijke laag, groep, stand, klasse (noem het zoals je wil) zoveel culturele betutteling ondergaan heeft als

de 'arbeidersklasse' in de voorbije honderd jaar. De (sociaal-democratische) intellectueel (burger) wil zijn eigen cultuurbeleving (elitecultuur) overdragen op de 'lagere' cultuurdragers. Dit fenomeen kunnen we al waarnemen bij Anseele toen hij en zijn kompanen honderd jaar geleden ten strijde trokken tegen het Gentse carnavalfeest. Uit documenten blijkt dat de Gentse sociaal-democraten een heuse kruistocht hebben gevoerd tegen het carnaval. De aanval gebeurde op twee fronten: de eigen arbeidersbasis en de burgerij. Het verhaal is te complex om hier weer tegen. Toch geef ik enkele citaten die de situatie schetsen.

Voor en tijdens de carnavalperiode werd de basis overspoeld (dit is het juiste woord) met gauchistisch klinkende argumenten zoals in Vooruit van 3 maart 1899: "En te midden der razernij van Karnaval, door de wolk van confetti henen, buiten de verrotting der kapitalistische samenleving, zagen wij langzaam de beweging van dien reus, de werkende klasse, die over alle hinderpalen heen, aanhoudend en zeker, zijn doel en zijn ideaal nadert: de vrijmaking der werkers."

Tegenover de burgerij klinkt een totaal ander geluid. Op 17 januari 1920 verstuurt de Gentse BWP-federatie een brief⁽⁵²⁾ naar de werkgevers. Het document van vier gedrukte bladzijden is niet ondertekend door Anseele, maar zeer zeker door hem goedgekeurd:

"Geachte Heer, Namens de Gentsche Federatie der Belgische Werklieden-Partij, heb ik de eer U dit schrijven te sturen. [...] Wij verlangen ook Uwe medewerking om de afschaffing der verbeestende dagen van Karnaval [...]. De Karnaval verlaagt het volk, verbeest het volk, bederft het volk. Wij willen het volk VERHEFFEN, VEREDELLEN, en dat Heer Werkgever, zult Gij ook willen, daaraan zult Gij ook medehelpen, daarvan zijn wij verzekerd, omdat dit de gansche Maatschappij ten goede komt." Het patronaat kan meewerken door de officiële vakantiedagen op Vette Dinsdag

af te schaffen "doch ook door die dagen geen verlof meer te geven, door ze als regelmatige werkdagen te aanzien en te doen arbeiden. En daaraan zult Gij Achtbare Heer Werkgever willen medewerken, medehelpen."

Het is prettig om dit slijmerig voorbeeld van 'klassecollaboratie' te stellen tegenover de inhoud van sommige propagandaschriften voor de eigen basis. In één ervan, *Uit het Leven der Fabriekswerkers*⁽⁵³⁾ beschrijft men het 'burgersbal' tijdens het carnaval: "De bestuurder eener fabriek en zijne vrienden liepen daar half dronken, gevolgd door dronken vrouwen; zij vielen op eene bank als dieren naast elkander; de vrouwen hstten met hunnen naakte schouders de mannen nog meer op dan den stroomenden wijn die zij als beesten zopen en in elkanders gezicht goten."⁽⁵⁴⁾

Het verlangen de arbeidersklasse te verheffen zien we weer opduiken naar aanleiding van het studiewerk van het HIVA. In het artikel *Reflecties vanuit de Christelijke Arbeidersbeweging* definieert Rombouts⁽⁵⁵⁾ de taak van deze arbeidersbeweging: "Geconfronteerd met dit feitelijk cultuurpatroon, dat nogal eens geformuleerd wordt in termen van tekorten, zal de arbeidersbeweging zich vooral richten naar de oorzaken, de factoren, die grotendeels bepalend zijn voor de opvattingen en gedragingen van arbeiders."

Het sociologisch onderzoek moet dienen om beter de tekorten, (gedefinieerd vanuit welke wetenschap en welke klasse?) om te zetten in vormingswerk. Het onderzoek van het HIVA startte trouwens in 1976 vanuit Centravoc (culturele koepel christelijke werknemersorganisatie): "Hierbij werd herhaaldelijk gewezen op de moeilijkheid om arbeiders, met gepaste thema's en methodieken te bereiken. Dit deed de vraag ontstaan naar de eigenheid van de arbeidersvorming. Om hierop een geëigend antwoord te kunnen geven, werd een betere kennis van de arbeiders en hun leefwereld als noodzakelijk aangevoeld."⁽⁵⁶⁾

Wat is 'volks'?

Het betuttelende misprijzen

De door het HIVA sociologisch doorgelichte arbeider is progressief op de socio-economische en conservatief op de socio-culturele breuklijn. Wie bepaalt wat progressief en wat conservatief is? Mark Elchardus geeft een schitterende analyse van de houding van de 'linkse intellectueel' tegenover de 'kleine man': *"Het progressieve misprijzen voor de 'gewone man' is langzaam gegroeid en ik kan dit, spijtig genoeg, in mijn eigen discipline gemakkelijk natrekken. Achteraf bekeken is het onthutsend vast te stellen hoezeer sociale wetenschappers (van diverse progressieve overtuigingen) het nodig hebben geacht kleine burgers en arbeiders af te schilderen als reactionaire en achterlijke lui. Uit datgene wat marxistisch geïnspireerde auteurs over de 'kleinburgerlijke mentaliteit' hebben geschreven, zou men een zeer bezwarende bloemlezing kunnen samenstellen, met uitspraken die soms veel brutaler en kwetsender zijn dan wat Vlaams-Blokkers vandaag over Marokkanen en Turken beweren."*⁽⁵⁷⁾

Elchardus breekt een lans voor de traditionele waarden die ondanks alles blijven leven zijn bij bepaalde bevolkingsgroepen: *"De arbeider en de kleine burger blijven dan ook met een reeks eigenaardige, ouderwetse ideeën zitten, zo onder meer dat mensen plichten hebben, dat men verantwoordelijkheid draagt voor zichzelf en zijn onmiddellijke omgeving, dat men instellingen en personen een mate van respect verschuldigd is, dat men verknocht kan zijn aan en trots op de eigen manier van leven en de eigen cultuur, dat men graag in een ordelijke, veilige buurt leeft, dat het moeilijk is kinderen op te voeden als die niet het gezag van hun ouders respecteren, dat er morele regels zijn die geëerbiedigd moeten worden, ja dat men moeilijk in een gemeenschap kan leven met mensen die bepaalde, fundamenteel geachte regels niet accepteren, dat iedereen recht heeft op werk, dat hard werken een deugd is, enzoverder."*

Deze bedenking is op vele punten⁽⁵⁸⁾ terecht

(zie ook de geciteerde brief van een Spaanse soldaat). Toch lijkt mij het toedichten van dit 'bewuste' ideeëngoed aan de verzameling 'Jan met de Pet' voor een gedeelte hypothetisch. Het proteststemmen of Vlaams-Blokkstemmen van een gedeelte van de arbeidersklasse verklaren vanuit een soort 'gesundes volksemphinden', lijkt mij zoeken naar rationele denkprocessen in dikwijls irrationele, op angst, frustratie en andere emoties gefundeerde politieke keuzes.

Langetermijnevoluties

Een andere verklaring zoekt het bestaan van conservatieve reflexen in de volksklasse door te verwijzen naar wat we de dynamiek of de zin van de geschiedenis zouden kunnen noemen: *"Het zijn groepen die achterop raken of die zich in een verdedigende positie bevinden, oog in oog met een ontwikkeling die ze niet kunnen bijhouden, zodat ze traditionalistisch worden. Hoe simplificerend en karikaturaal deze assimilatie of extrapolatie ook mag zijn, er bestaan bevestigingen of voorbeelden te over."*⁽⁵⁹⁾

Het lijkt nuttig dieper in te gaan op de analyse van Michel Vovelle: *"Juist op dit niveau is het van belang dat we ons bezighouden met protest- en verzetsvormen, en in het bijzonder met die welke niet de dominante richting van de geschiedenis volgen."*⁽⁶⁰⁾ Het conflict tussen volks- en elitecultuur wordt verklaard vanuit de 'weerstand of de kerkers van lange duur'. De collectieve mentaliteiten bieden weerstand en werken remmend in op veranderingsprocessen op lange termijn. Dit heet de traagheid van de mentale structuren: *"Nauwkeuriger gezegd, als we een concreet milieu van het platteland of uit de stad analyseren, is het niet moeilijk achter het traditionalisme van bepaalde groepen het onbehagen te ontdekken dat hun structuren en levensvatbaarheid aantast."*⁽⁶¹⁾ Dit laat ons toe de problematiek van de Zwarte Zondag uit een andere hoek

te bekijken. Vanuit dit besef van langetermijmentaliteiten en weerstanden vanuit de volkscultuur tegenover de elite gaat een nieuw onderzoeksdomein open.

- (1) G. VANSCHOENBEEK, Het zijn rode honden, maar wat blaffen ze mooi. In: *Brood & Rozen*, (1996)2, pp. 7-21.
- (2) R. PINXTEN, *Culturen sterven langzaam, over interculturele communicatie*, Antwerpen-Baarn: Hadewych, 1994, p. 31.
- (3) H. DE WITTE (ed.), *Op zoek naar de arbeidersklasse. Een verkenning van de verschillen in opvattingen en leefstijl tussen arbeiders en bedienden in Vlaanderen, Nederland en Europa*, Leuven: ACCO, 1994.
- (4) H. DE WITTE, Arbeiders: de laatste der Mohikanen? Een inleiding. In: *Op zoek [...]*, p. 15.
- (5) (6) H. DE WITTE, *Op zoek [...]*. In: *De Gids Op maatschappelijk Gebied*, (1996)4, p. 324.
- (7) R. LAERMANS, Sociologie van Religie en Cultuur. In: *De Gids [...]*, p. 340.
- (8) B. VANREUSSEL, Is Golfspelen een dure vorm van Bijlarten? In: *Op zoek [...]*, p. 29.
- (9) B. STEIJN, De revealantie van de Klassepositie. In: *Op zoek [...]*, pp. 191 e.v.
- (10) B. STEIJN, *Op zoek [...]*, p. 209.
- (11) (12) (13) G. VANSCHOENBEEK, Het zijn [...]. In: *Brood & Rozen*, pp. 7-21.
- (14) "(The Communist Manifesto) summoned to the fight all the employed and oppressed, but principally the industrial proletariat. It is for that reason one of the most significant documents of human civilisation, because it combines a profound analysis of the great, historic movement of human beings (who value progress, whatever its source), with a passionate appeal for the destruction of the prevailing system." In: J. KUCZYNSKI, *The Rise of the Working Class*, World University Library, London W1: 1967, p. 133.
- (15) J. DHONDT (ed.), *Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België*, Antwerpen: S.M. Ontwikkeling, 1960, '626 p.
- (16) Ter omschrijving van de handarbeiders die verplicht zijn hun handarbeid te verkopen omdat ze niet in het bezit zijn van eigen productiemiddelen gebruikt Marx de term proletariaat.
- (17) Deze voorpagina staat afgebeeld in J. DHONDT, *Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging*.
- (18) G. VANSCHOENBEEK, Het zijn [...]. In: *Brood & Rozen*, pp. 7-21.
- (19) "We have enlarged upon two features of the French working class, namely: first the exceedingly rapid and powerful political development, which can be most clearly measured by the swift maturing of its class-consciousness, in a society glutted with revolutionary tradition, and whose eminent historians, true children of the bourgeois community, evolved the theory of the class struggle, the theory of history as a history of class struggles, long before Marx; secondly the exceedingly slow industrial development (in a society where the peasant and the artisan played a relatively large part) with its corresponding effect on the rate of growth of a modern industrial proletariat". In: J. KUCZYNSKI, *The Rise [...]*, p. 199.
- (20) Een werk dat ik niet doornam, maar waarvan de titel boekdelen spreekt is L. CHEVALIER, *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris pendant la première moitié du XIXe siècle*, Paris, 1958.
- (21) J. VAN LEEMPUT, Het sociaal bewustzijn van werknemers en de gevolgen ervan voor hun actiebereidheid. In: H. DE WITTE, *Op zoek naar [...]*, pp. 101-116.
- (22) HIVA, *Arbeiderscultuur[...]*.
- (23) C. LIS, H. SOLY, D. VAN DAMME, *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914)*, Leuven: Kritak, 1985.
- (24) Zie E. LE ROY LADURIE, *Het Carnaval van Romans 1579-1580*, Amsterdam: Bert Bakker, 1985.
- (25) N.Z. DAVIS, *Les cultures du peuple, rituels, savoirs, résistances au 16e siècle*, Paris: Aubier Montaigne, 1979.
- (26) Klerikalen, kaloten, tsjeven, aanhangers van de Katholieke Partij.
- (27) G. VANSCHOENBEEK, Het zijn [...]. In: *Brood & Rozen*, p. 17.
- (28) L. VAN DER ESSEN, Kritisch Onderzoek betreffende de oorlogsvoering van het Spaanse leger in de Nederlanden in de XVIe eeuw, namelijk de bestraffing van opstandige steden tijdens het bewind van Alva. In: *Mededelingen der Koninklijke Vlaamse Academie*, (1950)1, p. 10.
- (29) P. BURKE, *Volkscultuur in Europa, 1500-1800*, Amsterdam: Agon BV, 1990, p. 12.
- (30) C. GINZBURG geeft het voorbeeld van HÖFLER, *Kultische Geheimbunde der Germanen*, Frankfurt a. Main, 1934. Tegen de algemene tendens om de these van Höfler in haar geheel te onderschrijven of te verwerpen, moet nadrukkelijk worden ingebracht dat die these in feite in drie punten uiteenvalt. De sagen en in het algemeen de getuigenissen van de 'de Wilde Jacht' of 'dodenleger' (Totenheer) hadden een mythisch-religieuze inhoud, vormden de uitdrukking van een (overwegend Germaanse) helden- en krijgersmythe, en moesten geïnterpreteerd worden als documenten van rituelen van geheime organisaties van - meestal gemaskerde - groepen jongeren, die in een extatische razernij verkeerden en meenden dat ze de geesten van de doden belichaamden. Volgens C.

- GINZBURG is alleen punt één gefundeerd, dat tenminste op J. GRIMM teruggrijpt. Punt twee dat voortvloeit uit een pro-nazistische oriëntatie biedt een eenzijdige interpretatie van het bronnenmateriaal doordat de krijgersthematiek wordt losgemaakt uit een breder verband dat ook met de vruchtbaarheid samenhangende thema's omvat. In punt drie worden, eveneens om duidelijk ideologische redenen, bepaalde suggestieve hypothesen op de spits gedreven.
- (31) Zie o.a. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Berlin-Leipzig, 1932-1933.
 - (32) Zie ook G. CELIS, pr., *Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land*, Heirnislaan Gent, 1921, herdruk door Mens en Kultuur, Gent: 1990.
 - (33) F.E. FARWERCK, *Noordeuropese mysteriën en hun sporen tot heden*, Deventer: Ankh-Hermes, Eerste druk, 1970.
 - (34) K. LOGGHE, *Tussen Hamer en Staf, Voorkristelijke symboliek in de Nederlanden en elders in Europa*, Brepols, 1992.
 - (35) L. MICHIELS, E. VALGAERTS, *De Keltische Erfenis, Riten en symbolen in het volksgeloof*, Gent: Stichting Mens en Kultuur, 1995.
 - (36) M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (voor 1226)*, I-II, Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, 1960.
 - (37) Het volstaat een boekenwinkel zoals Tropismes, (Prinsengalerij, Brussel) binnen te stappen om een idee te krijgen van de omvangrijke Franstalige productie over de hier besproken vakgebieden.
 - (38) Terwijl ik deze zin schrijf denk ik aan: W.L. BRAEKMAN, *Spel en kwel in vroeger tijd*, Gent: Stichting Mens en Kultuur, 1992; Herman PLEIJ, *Dromen van Cognac, middeleeuwse dromen over het volmaakte leven*, Amsterdam: Prometheus, 1997.
 - (39) Publiceert een trimestrieel tijdschrift, *Bulletin de la Société de Mythologie Française*, contact voor België: J. FRAIKIN, Mont Saint-Martin, 4000 Liège.
 - (40) H. DONTENVILLE, *Mythologie française*, Paris VI: Payot & Rivages, herdrukt 1998.
 - (41) *"Carnaval est ici étudié comme une religion. L'étendue, dans la durée et l'espace des fêtes carnavalesques nous contraint à penser que cette religion est ancienne, bien qu'il ne soit pas moins arbitraire de la dire néolithique ou paléolithique que de la renvoyer à l'éternelle nuit des temps."* C. GAIGNEBET, *Le Carnaval, essais de mythologie populaire*, Paris: Payot, 1979, p. 9.
 - (42) C. GAIGNEBET, *A Plus Haut Sens, L'ésotérisme spirituel et charnel de Rabelais I-II*, Paris: Maisonneuve et Larose, 1986.
 - (43) M. BAKTHINE, *L'oeuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Age et sous la Renaissance*, Paris: Gallimard, 1970, pp. 16-19.
 - (44) Zie: R. HEMMERIJCKX, Carlo Ginzburg, De rechter en de historicus. In: *Brood & Rozen*, 1997(3), p. 86.
 - (45) C. GINZBURG, *Kaas en de Wormen, Wereldbeeld van een zestiende-eeuwse molenaar*, Bert Bakker, 1982.
C. GINZBURG, *De Benedanti Hekserij en Vruchtbaarheidssiten in de 16e & 17e Eeuw*, Bert Bakker, 1986.
C. GINZBURG, *Extasen, Een ontcijfering van de heksensabbat*, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1993.
 - (46) C. GINZBURG, *Extasen [...]*, blz 27.
 - (47) P. VANDENBROECK, *De Kleuren van de Geest, Dans en trance in Afro-Europese Tradities*, Gent: Snoeck-Ducaju & Zoon, 1997.
 - (48) G. DEMEYER, *Populaire Cultuur*, Leuven: Garant, 1995. In dit werk bespreekt hij de verschillende cultuurdefinities. Hij vult meer dan honderd bladzijden met een verfrissende analyse.
 - (49) L. DE HAES, *Cultuur is oorlog, over elite en massacultuur*, Groot-Bijgaarden: Globe (Roularta Books), 1995, p. 12.
 - (50) P. BOURDIEU, *La Distinction, Critique sociale du jugement*, Paris: Minuit, 1979.
 - (51) Zie in dit verband de stellingen van H. DE MAN.
 - (52) AMSAB. Deze brief is ondertekend door A. Verschaegen, secretaris van de BWP-federatie Gent-Eeklo.
 - (53) K. BEERBLOCK, Algemeen secretaris der Gentsche Afdeling der Belgische Werklidenpartij, *Uit het Leven der Fabriekswerkers*, Gent: Samenwerkende Volksdrukkerij, 1905.
 - (54) K. BEERBLOCK, *Uit het Leven*, p. 21.
 - (55) ROMBOUTS, Voorzitter ACW, in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, p. 349.
 - (56) ROMBOUTS, Voorzitter ACW, in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, p. 349.
 - (57) M. ELCHARDUS, *Op de ruïnes van de waarheid*, Leuven: Kritak, 1994, pp. 148-149.
 - (58) M. ELCHARDUS neemt stelling tegen het liberale vrijheidsideaal. Volgens mij verwacht hij het liberale libertarisme zoals ontstaan in de USA (Yuppies) en het liberale socialisme. Het eerste betekent 'individualisme tegen de gemeenschap'. Het tweede staat voor 'individualisme binnen de gemeenschap'. Zie M. ELCHARDUS, *Op de ruïnes [...]*, pp. 133 en 150 e.v.
 - (59) M. VOVELLE, *Mentaliteitsgeschiedenis, essays over leef-en beeldwereld*, Nijmegen: Sun, 1985, p. 156.
 - (60) M. VOVELLE, *Mentaliteitsgeschiedenis, [...]*, p. 164.
 - (61) M. VOVELLE, *Mentaliteitsgeschiedenis, [...]*, p. 156.

Ernst Busch, 1900-1980 (Ernst Busch, Eine Biographie in Texten, Bildern und Documenten)

Ernst Busch in Nederland en Vlaanderen⁽¹⁾

Ben Leenders

De Duitse revolutionaire zanger Ernst Busch was in de jaren dertig het boegbeeld van de socialistische omroep VARA in Nederland. Maar de 'spiesbürgliche Haltung' van de socialistische omroep benauwde hem. Hij vond zijn heil in België. De achtergronden van zijn platenerfenis uit die tijd op het eigen label 'Lied der Zeit' zijn lang duister gebleven. Ben Leenders groef de geschiedenis op.

Het kwam allemaal door die man uit Dresden. Hij had een artikel van mijn hand over Ernst Busch in een Nederlands tijdschrift in handen gekregen. Met behulp van een *Kleine Reiseführer für die Niederlande* had hij het uitgevlood. In dat artikel had ik over plaatopnamen geschreven die Ernst Busch in 1939 in België had gemaakt. Opgewonden bestookte hij mij met vragen, vragen, vragen. Hoe, wat, waar, wie? Ik wist minder dan hij. Ik had het maar overgenomen uit de biografie uit 1987 van Ludwig Hoffmann en Karl Siebig. En wat daarin staat over de Vlaamse tijd is tamelijk onvolledig en niet al te nauwkeurig. Een taalkwestie waarschijnlijk. Bernd Meyer-Rähnitz uit Dresden bleek een Busch-expert te zijn. Hij werkte - en werkt nog steeds - aan een discografie van de opnamen op 78-toerenplaten. We vulden elkaar goed aan bij het opgraven van de Vlaamse geschiedenis.

Eén der grootste politieke zangers van deze eeuw, Ernst Busch (1900-1980) moest na de machtsovername door Hitler in 1933 zijn vaderland snel ontvluchten. Geen wonder, hij was

bij links Duitsland razend populair met zijn revolutionaire liederen. Zo populair dat Goebbels gezegd schijnt te hebben: "Wij moeten ook een Ernst Busch hebben." Die heeft hij nooit gekregen.

Dat Busch de trein naar Nederland nam was geen toeval. Hij had op oudejaarsavond 1932 al voor de VARA gezongen en bij die gelegenheid had secretaris Gerrit Jan Zwertbroek hulp aangeboden voor het geval dat het in Duitsland mis zou gaan. In Nederland was Busch al bekend, mede door negentien films. De 'Dreigroschenoper' met Busch als Moritzzanger⁽²⁾ leidde tot een jaarlijkse pelgrimage naar De Uitkijk in Amsterdam.

Busch kreeg onderdak en werk bij de VARA. Hoofdzakelijk als zanger, zijn Solidariteitslied 'Voorwaarts en niet vergeten' werd zowat het clublied van de VARA. Maar echt thuis voelde Busch zich in Nederland niet. Bij de VARA was een richtingenstrijd aan de gang. De radicale secretaris Zwertbroek kwam in een onhoudbare positie te verkeren. Op eigen houtje steunde hij het verzet tegen Hitler, onder an-

dere door met VARA-materiaal en -geld zenders te helpen oprichten die vanuit naburige landen anti-nazi-uitzendingen verzorgden. Hij werd vervangen door de voorzichtige Arie Pleyzier. De communistisch gezinde Busch (al was hij dan geen partijlid) kwam in een zwakkere positie. Veel van zijn politieke repertoire mocht niet uitgezonden worden, omdat het tegen de sociaal-democraten gericht was, maar ook uit vrees voor een verbod door de Radio-Omroep Controle Commissie (ROCC) omdat het te revolutionair was. De ROCC was in 1930 door de regering ingesteld om door middel van preventieve en repressieve controle ervoor te waken dat geen zedenkwetsende of staatsgevaarlijke zaken uitgezonden zouden worden. Naarmate de politieke ontwikkelingen in het buitenland grimmiger werden kwam het zwaartepunt steeds meer te liggen op politieke aspecten. De eerste tonen van de Internationale als pauzeten leverden al een boze brief van de ROCC op. Het Solidariteitslied mocht met diverse andere liederen niet als 'sluitlied' (het laatste lied aan het einde van de uitzenddag) uitgezonden worden. *"Geen revolutie voor het slapen gaan!"*

Als Ernst Busch op een landdag van de VARA (een propagandabijeenkomst voor de leden) optrad en hij zong daar 'Der Revoluzzer', 'Heimliche Aufmarsch' of een ander lied dat toch niet uitgezonden mocht worden, dan hing hij demonstratief zijn pet over de opnamemicrofoon. Bij de VARA dacht men: hij is één van ons. Maar Busch dacht daar anders over. Hij heeft later verteld hoe hij de 'spitzbürgerliche VARA-Leitung' een keer te pakken heeft genomen. In een rechtstreekse uitzending week hij van het programma af en zong de verboden 'Heimelijke Opmars' van Erich Weinert: *"Arbeiders, boeren neemt de geweren, neemt de geweren ter hand"*.

Gelukkig had Busch nog vrienden bij de VARA.

Onder hen was de befaamde radiomaker en hoorspelregisseur S.de Vries jr. Deze bemoeide zich niet met bestuursconflicten. Hij was een trouwe sociaal-democraat en vóór alles een vakman. Hij waardeerde Ernst Busch bovenal als artiest en hij maakte gebruik van zijn talent waar hij kon. Zo kon Busch vaak meewerken aan radio-documentaires en hoorspelen.

Nee, gelukkig voelde Ernst Busch zich niet. Zijn huwelijk met de zangeres van het Nelsoncabaret Eva Zimmermann (geb. 1912) was op de klippen gelopen en hij had last van emigrantenziekte. (Ofschoon het huwelijk maar twee jaar geduurd heeft is Eva zich tot op de dag van vandaag Eva Busch blijven noemen). In 1935 keerde Busch de VARA en Nederland de rug toe en ging voor een jaar naar Rusland.

Een twintigtal jaren later keek Busch zonder al te veel rancune op zijn VARA-tijd terug. Toen de zoon van S.de Vries jr. hem in Oost-Berlijn opzocht sprak hij - in het Nederlands - met nostalgie over zijn jaren bij de rode omroep. De VARA had blijkbaar wel behoefte om af te rekenen met haar eigen linkse verleden en de dwarse Ernst Busch. In 1952 - de Koude Oorlog was aan de gang - maakte de omroepvereniging zich onsterfelijk belachelijk met een radiodocumentaire van Frits Kief en Jan de Troye. Er werd in gezegd: *"Ook Ernst Busch is bezweken voor de propaganda, voor de dreiging van het concentratiekamp. Nu zijn het de idealen van de heersers, die hij bezingt [...]. Busch is het symbool van de verminkte mensheid in Oost-Duitsland. Hij, die eens uittrok om met ons te strijden voor het recht van alle mensen, hij is het, die thans zingt in opdracht van de partij, die altijd gelijk heeft [...]"*. En dat terwijl Busch na de oorlog uit vrije keus van West naar Oost-Berlijn is verhuisd en zonder veel belemmeringen naar West-Europa kon reizen.

Na zijn verblijf in Rusland ging Busch in 1937 naar Spanje, waar de burgeroorlog aan de gang was. De Spaanse Burgeroorlog is gekenmerkt geweest door de vele intellectuelen en kunstenaars die de zijde van de Republiek gekozen hadden. De schrijvers Hemingway, Malraux en Orwell, de schilder Picasso, de filmer Joris Ivens en de zanger voor de Internationale Brigaden Ernst Busch. Hij zong voor de troepen aan het front en voor de radio. In Barcelona maakte hij drie platen op het label 'Discos de las Brigadas Internacionales España'. In documentaires over de Spaanse Burgeroorlog zie je de Brigadisten vaak de Buschliederen zingen: 'Lied der Interbrigaden', 'Lied der Einheitsfront'. Het beroemdste lied: 'Die Thälmann-Kolonnen' werd op muziek van Paul Dessau geschreven door diens vrouw, achter in haar kookboek. Om de macho's in de burgeroorlog niet te zeer op hun geweer te trappen gebruikte ze het pseudoniem Karl Ernst.

In 1938 verliet Busch, verbitterd door de ellende van de oorlog en de naderende nederlaag van de Republikeinen, Spanje. Maar naar het benauwende Nederland wilde hij niet meer.

In België had Ernst Busch van meet af aan een warmer nest getroffen. Op de 1-meimanifestatie in 1933 van de Vlaamse socialistische omroep SAROV⁽³⁾ was zijn optreden een groot succes geweest. Hij zong daar Nederlandse teksten. Hoe hij dat zo kort na zijn vertrek uit Duitsland voor elkaar kreeg lijkt een wonder. Busch leerde snel talen, maar hij sprak ze allemaal met een stevig Duits accent.

Vanuit zijn verblijf in Hilversum was Busch regelmatig naar België gereisd voor optredens tijdens manifestaties en voor radio-uitzendingen. Hij was bevriend geraakt met Yvonne De Man. Zij was de zuster van de socialistische politicus Hendrik De Man en echtgenote van de directeur van het Nationaal Instituut voor Radio-

omroep, Gust De Muynck. Zij heeft veel teksten voor Busch vertaald. Later schreef zij in *Mens en Taak* (1962):

"Hij was dan vooraan in de dertig. Een slanke man met blonde kuif, brede schouders, smalle heupen, zeemansbenen, een uitdrukkingvol gelaat met diepliggende ogen. Hij verscheen op het is gelijk welk podium met open hemdkraag of in een trui. Weinig gebaren. Soms schoot een opengespreide hand vooruit, of een beschuldigende wijsvinger. Meestal hield hij de vuisten gebald."

Het klinkt als een liefdesverklaring. Maar het is waar, het optreden van Busch was indrukwekkend. Zijn metalen stem leende zich het beste voor strijdliederen. Soms klonk het wel erg Pruisisch. Na de oorlog marcheerden Duitse - Oost-Duitse dus - dienstplichtigen op de strijdliederen van Busch. Maar hij kon ook een weemoedig liedje als 'Min Jehann' of cabaretliedjes op teksten van Erich Kästner of Kurt Tucholsky goed en gevoelig vertolken.

De eerste opvang in België was ten huize van Yvonne De Man. Later zwierf Busch van adres naar adres, meestal in Antwerpen, een stad waarvan hij was gaan houden. In een brief kort na de oorlog schreef hij: *"Hoe zou ik ooit uw heerlijke Sinjorenstad kunnen vergeten, waar ik zovele kleine zorgen en zovele goede vrienden telde, Radiobode en Volksgazet. Diamantkring en het Sportpaleis; over de Keyserlei tot aan het Sportpaleis; over de Keyserlei tot aan de Schelde en Mosselenkaai."*

Ernst Busch overwoog Belg te worden

Ernst Busch heeft na de oorlog overwogen zich in België te vestigen. In september 1946 - hij woonde toen in Berlijn in de Bonnerstrasse, het westelijke stadsdeel - schreef hij in een brief: *"Ich überlege ernsthaft, ob ich nicht die belgische Staatsangehörigkeit beantragen soll. Von 1933 bis*

Ernst Busch in Spanje tijdens de Burgeroorlog, 1937
(*Ernst Busch, Eine Biographie in Texten, Bildern und Documenten*)

zu meinem unfreiwilligen Auszug in 1940 in die Französische Konzentrationslager war ich eingeschriebener Gast von Antwerpen. In 1937 wurde ich vom deutschen Staat ausgebürgert und nun liegt es doch wohl bei mir, welchem Staat ich mein Vertrauen schenke."

Busch heeft nooit een visum voor Nederland of België kunnen bemachtigen. Merkwaardigerwijze is er over dit dilemma niets in de biografie terechtgekomen. Dat de biografen de aangehaalde brief niet onder ogen hebben gehad is niet zo waarschijnlijk. Busch bewaarde alles. Waarschijnlijker is dat het niet bij de Oost-Duitse pathetiek paste om te vermelden dat Busch eraan getwijfeld heeft of hij zich wel in de Oostzone wilde vestigen.

Yvonne De Man was niet alleen een goede vriendin, maar natuurlijk ook een heel praktische relatie. Busch is er altijd handig in geweest om vriendschappen te combineren met nuttige relaties. De Belgische sociaal-democratische politicus Camille Huysmans (1871-1968) was ook zo'n nuttige relatie. Als voormalig minister van Kunsten en Wetenschappen en burgemeester van Antwerpen kon hij Busch wel steunen. En dat deed hij ook. Hij had Busch al horen zingen op de 1-meimanifestatie van de SAROV in 1933. Kennelijk was hij dat vergeten toen hij in 1962 schreef:

"De eerste maal dat ik de liederen van Busch hoorde, - was het te Albacete of was het te Madrid? Ik weet het niet meer, maar de indruk is mij bijgebleven, - toen heb ik ook voor de eerste maal begrepen, wat voor uitwerking een lied, in diep bewogen tijden, hebben kan. Hij was het niet die zong. Het was een soldaat. En wij stonden daar allen, in de ban van de muziek en van de woorden. Wij werden gans andere mensen en wij voelden veel sterker de diepe smart der vrouwen en de sombere wil der mannen.

De tweede maal dat ik de liederen van Busch hoor-

de, - dat was te Barcelona, in het hotel, ietwat later. En het was ook Busch niet, die vóór mij stond. Hij was er niet, en hij was er toch. Mijn dochter liet de grammofoonplaten der liederen draaien, - en toen werden die liederen wederom wat anders. Zij werkten nog dieper op ons gemoed, want nu kwam ook de artist te voorschijn, en de stem, - die pakkende stem van Busch, de ingrijpende stem van Busch, de trillende stem van Busch, - die stem verwekte een ontroering, die ik moeilijk kon bedwingen. De derde maal, dat ik de liederen van Busch hoorde, - dat gebeurde in het Sportpaleis van Antwerpen. En hij zong zelf, boven mij, op een hoog verheven podium, - en 25.000 mannen en vrouwen luisterden naar hem in dat grootse kader. En zijn lied klom nog hoger dan de massa, tot in de tinnen van de koepel. Ik voelde hoe de mensen ademloos luisterden met spanning, - ikzelf, ik was als iemand die niet tegenwoordig was onder de hoorders, maar ginder in Spanje meeleefde met de mannen die streden voor ons, die stierven voor ons, - en ik ontwaakte slechts uit die droom der onbewustheid toen de handen losgingen in een formidabel applaus. Zo heb ik Busch tot driemaal gehoord."

Kortom, Camille Huysmans was een fan. Nu had hij ook wel recht van spreken, hij was zelf artistiek begaafd. Hij schreef liederen en gedichten, het libretto voor de 'opera Luna' (dat werd een flop) en hij had een mooie bariton. Zijn politieke carrière stond zijn artistieke ambitie natuurlijk wel in de weg, maar waar hij kunstenaars kon steunen stond hij klaar.

In 1938 kon dankzij de steun van Camille Huysmans de 'Driestuiversopera - Dreigroschenoper' van Brecht/Weill opgevoerd worden onder regie van Ernst Busch. Aanvankelijk werd commentaar op de handeling, naar Brechtse traditie, op schermen naast de scène geprojecteerd. Daar dit toch teveel afleidde leverde Busch zelf vanaf de tweede week het commentaar als Moritatzanger, zoals hij dat ook in de film van

1931 had gedaan. De voorstellingen brachten heel wat reacties teweeg. Het publiek was enthousiast en er werd voor volle zalen gespeeld. De voorstellingen liepen twee weken.

Maar tegenover de enthousiaste reacties stonden verontwaardiging in de katholieke pers en in de gemeenteraad over dit "ultra-rode propagandastuk". Burgemeester Huysmans had heel wat te sussen en uit te leggen.

In 1939 stichtte Busch in Antwerpen het politiek-satirische cabaret De Zilveren Stier. Op de eerste verdieping van het Volkshuis in de Breydelstraat was een zaaltje ingericht. Ook hier was Camille Huysmans stimulator, medefinancier en motor achter de schermen. Bijna letterlijk. Busch vertelde: *"Ik had steeds het gevoel dat hij het liefst meegespeeld had. Achter de scène leerde ik zijn mooie baritonstem kennen."*

Wat werd er in De Zilveren Stier nu opgevoerd? Het staat nergens beschreven. Een oude makker van Ernst Busch, Franz Herbig (1914-1996) werkte mee aan het programma. *"Ik ben net als Ernst Busch voor de nazi's gevlucht en kwam in Antwerpen terecht. Voor ons plezier maakten we met een groepje muziek. Ik speelde mandoline, Benjamin zong. Ernst nodigde ons uit om in De Zilveren Stier mee te doen. Dat soort cabaret was revolutionair, dat kenden ze in Vlaanderen helemaal niet. De grote publiekstrekkers waren Ernst Busch en de danseres Valentina Belowa. Gerard Horens en Steven Candaël aan de piano, dat waren ook grote namen."*

Herbig had het programmablaadje. Het ziet er niet erg professioneel uit, maar het is wel een uniek document. Herbig vertelde:

"Alles werd in het Vlaams opgevoerd. Wie de vertalingen gemaakt heeft is onbekend. Alleen het Solidaritätslied werd door Busch in het Duits gezongen. Hij vond dat het lied in de oorspronkelijke taal beter tot zijn recht kwam. En het was zo bekend dat de mensen de tekst toch wel begrepen.

Hoelang het programma gelopen heeft? Niet zo lang, een handvol voorstellingen, precies weet ik het niet meer."

"Hoe kan dat nu? De voorstellingen hadden toch succes?"

"Ja, het geld hè. Busch kon niet met geld omgaan. Als hij geld had, had iedereen geld. Als het op was, tja..."

Nu we toch een beetje in de gossipsfeer kwamen dacht ik mijn kans te kunnen grijpen om het onderwerp Busch en de vrouwen aan te snijden. Mannen onder elkaar nietwaar.

"Was Busch een vrouwenman? Die Oost-Duitse boeken zijn altijd zo preuts. Maar steeds duiken er namen op. Yvonne De Man, Lotti Relecom, Maria Oswald die hem in Spanje begeleidde. En soms zie ik in Nederland een mooie glans verschijnen in de ogen van oude dames die Ernst Busch gekend hebben."

Herbig zweeg geheimzinnig met de handpalmen naar boven gekeerd. Niks mannen onder elkaar. Een oude makker van Busch en een nieuwsgierige Hollander. Maar toen viel een van zijn dochters opeens fel uit: *"Ze waren toch allemaal verliefd op Ernst!"*

Franz Herbig bleef zwijgend glimlachen.

Over de grammofoonplaten die Ernst Busch in de Antwerpse tijd had gemaakt kon Franz Herbig niet veel vertellen. En daar was onze Vlaamse zoektocht toch om begonnen.

In 1939 kon Busch beginnen aan een project dat hem al lang voor ogen had gezweefd. Hij zou een 'Plattenquerschnitt durch Deutschland von 1914-1940' maken. Het moesten nieuwe opnamen worden. In Antwerpen leidde Busch een joods koor dat voor een deel bestond uit oud-Spanjestrijders. Met dit koor nam hij in Parijs bij Polydor een aantal strijdliederen op die hij in Spanje gezongen had, alsmede het oudere 'Lied der Moorsoldaten' en 'Der Revoluzzer' van Mühsam. Busch gebruikte hiervoor

*Ernst en Eva
Busch in 1945
(Ernst Busch, Eine
Biographie in
Texten, Bildern
und Documenten)*

een nieuw, eigen label 'Lied der Zeit'. Hij zou dat label na de oorlog tot 1947 blijven gebruiken in Oost-Duitsland. Heinrich Mann schreef het voorwoord voor dit album, dat bestond uit herpersingen van destijds in Barcelona opgenomen platen en de nieuwe opnamen. Het was het begin van wat Ernst Busch de rest van zijn leven is blijven doen: steeds opnieuw opnemen, van oud werk. Dwangmatig en perfectionistisch als hij was moest het steeds beter worden. Mooier werd het niet altijd, de glans van de eerste keer ging soms verloren. De zangstem van Busch ging er later ook niet op vooruit. Die strijdlieden uit Spanje, ach, ik hoor liever de platen uit Barcelona, hoe krakemikkig ze hier en daar ook opgenomen zijn. Vroeger dacht ik dat je op de achtergrond kanongebulder hoorde, maar dat is de falende techniek. Op een van de platen is een schaamlapje geplakt "La impresion defectuosa de este disco es debida a las interrupciones de energia electrica durante un bom-

bardeo". De omstandigheden waren inderdaad moeilijk.

Belgisch verzet redde Ernst Busch het leven

Het is lang onbekend gebleven waar Busch het geld voor die Parijse opnamen vandaan haalde. En hoe was het met de platen afgelopen? Kort na voltooiing van het project vielen de Duitsers België en Frankrijk binnen. Hoe konden die platen bewaard zijn gebleven? Na de oorlog doken ze namelijk op.

Busch gebruikte voor en na de oorlog wel het briefhoofd 'Lied der Zeit' met als adres Mercatorstraat 42 in Antwerpen. Als firma bleek 'Lied der Zeit' voor de oorlog niet bestaan te hebben. In de Mercatorstraat was niets van de oude tijd terug te vinden.

Franz Herbig zette ons op het goede spoor. In de Mercatorstraat bleek de mecenas gewoond te hebben die 'Lied der Zeit' financierde. Het was Maurice Kleinhaus, een diamanthandelaar en gros met wie Busch goede vrienden was geworden. Zijn dochter Antoinette schreef ons dat de platen eind 1941 of begin 1942 in Antwerpen aankwamen. De factuur stond op naam van Maurice Kleinhaus. Die was toen in het niet-bezette Zuid-Frankrijk. Antoinette woonde in Brussel. Haar brief vervolgt:

"Belgische Douane Antwerpen stuurt bericht: 3 kisten platen van 'Polydor' Parijs zijn bij douane aangekomen voor M. Kleinhaus in Antwerpen. De kisten zijn af te halen bij de douane na betaling van invoerrechten.

Bij mijn eerste bezoek in Antwerpen verneem ik van mijn moeder en mijn broer dat zij inmiddels de matrijzen die zij al eerder hadden ontvangen vernietigd hadden. Ik heb zelden zo'n woede gevoeld, maar ook zo duidelijk uitgesproken!!!

Zij hadden net besloten om de al lang betaalde factuur en het bericht van de douane te verscheuren. Ik heb die twee documenten kunnen redden en meegenomen naar Brussel waar ik ze verstopt heb. Een vriend van mijn familie en van mij, hoogleraar aan de Universiteit van Gent, Karel Verlat, heeft iets ongelooflijks gewaagd: hij is de zaak gaan bespreken met een van de douaniers en heeft de belofte veroverd dat die drie kisten ergens achteraan in de grote hal van de douane zouden verstopt worden tot... betere tijden.

Einde 1944. Eens de naoorlogse vreugde voorbij, begin ik weer aan die platen te denken. Maar ik moest meer dan 8.000 fr. (van toen!) betalen voor invoerrechten... en ik had geen cent! (oorlogsomstandigheden enz.)

1945 of 1946. Camille Huysmans heeft de Minister van Financiën persoonlijk verzocht om deze schuld voor mij kwijt te schelden, gezien de artistieke, culturele, de historische en de psychologische

Op zijn tachtigste verjaardag, kort voor zijn dood (Ernst Busch, Eine Biographie in Texten, Bildern und Documenten)

waarde van deze platen, - en om ze dus als documenten te beschouwen zonder de minste commerciële waarde (= de waarheid). Het antwoord van de minister aan C.H. werd: NEEN.

Camille Huysmans heeft mij dan voorgesteld om voor mij te betalen, maar dat wilde ik dan weer niet. Dus wachten tot mijn financiële toestand weer wat normaler werd. Toen ben ik de rechten gaan betalen en heb die drie kisten (grote kisten... en zwaar!) naar Brussel (in mijn kelder) later verhuizen.

Tweede bedrijf.

Nieuw probleem: minstens twee van de drie kisten aan Busch bezorgen (Berlijn-Oost). Eén enkele mogelijkheid: USRR-Ambassade: Ik werd er door de beeldhouwer Yanchelevici aanbevolen. (.....) Dit vriendschappelijk bezoek (zo dacht ik!) werd een echt verhoor...: ernstig en grondig -: Wie? - Wat? - Hoe? - Wanneer? - Waarom? - enzovoort. Laatste vraag: 'U was in de weerstand; maar voor wie? - voor welke groep? - communistisch?' Antwoord: 'Weerstand zonder meer - anti-nazi maar, (zo dacht ik) officieel: a-politisch'. (= eerste en grote teleurstelling voor mij, zo kort na de oorlog). Ik wist toen nog niet dat de koude oorlog al was begonnen. (Wij dachten alleen maar aan: geallieerden en nazi-vijanden... Jong en naïef!); De kisten konden uiteindelijk verstuurd worden. Intussen had ik natuurlijk Busch op de hoogte gehouden. In één van zijn eerste brieven schreef hij: 'Du bist eine Gral-Hüterin!' Busch heeft de kisten goed ontvangen en was dolblij."

Antoinette Kleinhaus en Karel Verlat namen grote risico's. De 'goede' douanebeambte natuurlijk ook en hij redde Ernst Busch daarbij het leven. In 1944 moest Busch voor het nazi-gerecht verschijnen op beschuldiging van voorbereiding tot hoogverraad. Maar de rechtbank had geen tastbaar materiaal in handen. Busch later hierover: "Und ich merkte langsam, die haben nicht eine einzige Platte und auch keines der Liederbücher. Sie hätten es doch haben können und dann wärs zu Ende gewesen." De uitspraak luidde uiteindelijk: vier jaar tuchthuis. Het jaar daarop werd Ernst Busch door de Russen bevrijd.

Later zoeken we Antoinette Kleinhaus op. Ze is met haar tweeëntachtig jaren snel van geest, charmant, soms fel. Ze vertelt over haar eerste jaren in Scheveningen toen Vera Liebknecht, de dochter van Karl, bij hen woonde. Over haar

vader: "Hij was communist, nou ja, saloncommunist". Over zijn vriendschap met Camille Huysmans, die later bekoelde. Hoe ze in de oorlog de groeten aan Huysmans in Engeland overbracht via een Engelse piloot die ze met haar verzetsgroep hielp ontvluchten. Over Erika Mann: "Daar heb ik nog een appeltje mee te schillen. Zij was aan drugs verslaafd en heeft mijn beste vriendin, Annemarie Schwarzenbach, van het pensioonaat in Zwitserland mee in de afgrond gesleept". En natuurlijk praten we over Ernst Busch. Aan het eind van de dag leunt ze vermoeid in haar stoel: "Dat iemand zich nog voor die oude geschiedenissen interesseert" zegt ze peinzend en: "Weet u wat Busch aan het eind van zijn bedankbrief schreef? Kun je me wat lippenstiften Rouge Baiser sturen?"

(1) Dit artikel is een bewerking van een stuk in het tijdschrift *De Weergever* van november-december 1997.

(2) Moritzzanger: zanger van straatliederen. Komt van 'Mort' en 'Attentat': moord- en doodslag.

(3) Socialistische Arbeiders Radio Omroep Vereniging.

BIBLIOGRAFIE

L. HOFFMANN en K. SIEBIG, *Ernst Busch, eine Biographie*, Henschelverlag, 1987.

B. LEENDERS, Ernst Busch, de Tauber van de barricaden. In: *De Weergever*, juli-aug. 1992.

A. LUSTIGER, *Schalom Libertad!* Athenäum Verlag, 1989.

B. MEYER-RAHNITZ, *Matrixverzeichnis der Aufnahmen von Ernst Busch auf Lied der Zeit-Radiophon-Eterna*, Arbeitsstand, Januar 1995.

R. VAN DOORSLAER, *Kinderen van het getto. Joodse revolutionairen in België 1925-1940*, Antwerpen-Baarn: AMSAB-Hadewijch:1995.

Mens en Taak, Socialistisch tijdschrift voor het geestesleven, (1962)3, Ernst Busch-nummer.

Ernst Busch in het AMSAB/AMSAB-Antwerpen

*Paule Verbruggen, departement Archief
AMSAB en Martine Vermandere,
departement Archief AMSAB-Antwerpen*

Dankzij Rudi Van Doorslaer, onderzoeker bij het SOMA (het vroegere Centrum voor de Tweede Wereldoorlog), kwam Wouter Steenhaut in 1989 in contact met Antoinette Kleinhaus. Ze bleek een bijzonder innemende vrouw te zijn met een verbazend heldere geest. Mevrouw Kleinhaus doet vanaf dan kleine schenkingen en schrijft regelmatig brieven met herinneringen aan het AMSAB. Sprokkels materiaal, maar zeer waardevol. Over Ernst Busch natuurlijk, maar ook over de familie Liebknecht en over Camille en Marthe Huysmans. Michel Vermote maakte er een gedetailleerde stortingslijst van. Voor wat betreft Ernst Busch is er in de eerste plaats de prachtige collectie grammofoonplaten verschenen onder het label 'Lied der Zeit' (78 toeren), waaronder de 'Discos de las Brigadas Internacionales' (1936-1939) in verschillende versies, ook de 'krakemikkige' opname waarvan sprake in het artikel over Ernst Busch in dit nummer. Uitzonderlijk is de map met eerste persingen of proefpersingen van verschillende

liederen. Voorts bevat het archief een aantal foto's van Busch en briefwisseling van Busch met Antoinette Kleinhaus over zijn verblijf in België tussen 1933 en 1940, zijn wedervaren tijdens de oorlog en zijn plannen na de oorlog. Daarnaast zijn er ook nog brochures en folders, onder meer over uitgaven en opnames voor de muziekmaatschappij 'Lied der Zeit'.

Behalve het materiaal van mevrouw Kleinhaus, bevinden zich ook nog stukken van en over Ernst Busch in het archief van Gust De Muynck, echtgenoot van Yvonne De Man, goede vriendin van Ernst Busch. Vooral dan de collectie grammofoonplaten met liederen van Ernst Busch, waaronder de 'Lieder der Arbeiterklasse' (1917-1933) is zeer waardevol.

Het AMSAB-Antwerpen kreeg in 1996 de briefwisseling van Leo Hoefmans, een Antwerpse socialistische militant, met Ernst Busch. Martine Vermandere schetst hieronder de herkomst van die briefwisseling.

Tijdens de bezetting werd het gerucht verspreid dat Ernst Busch in Frankrijk door de nazi's was gevat en vermoord. Omdat er ondertussen niets meer over hem vernomen was, beschouwde men het bericht als correct en op 2 september 1945 wijdde Armand Coenen op Radio-Antwerpen zelfs een herdenkingsuitzending aan Busch. In 1947 verbleef Leo Hoefmans in Berlijn waar hij toevallig in de krant las dat Busch voor de Maxim Gorki-herdenking zou optreden. Hoefmans kreeg het adres van Busch, die toen werkzaam was in de Berlijnse theater- en radiowereld, te pakken en schreef hem een brief. Busch schreef hem op 17 april 1947 terug en deed in de brief het relaas van wat hij doorstaan had in de Tweede Wereldoorlog.

Bij het begin van de bezetting⁽¹⁾ belandde hij met een duizendtal joden uit Nederland en België in Saint-Cyprien, een verwaarloosd kamp van Spaanse strijders aan de Middellandse Zee

*De gevangenis
Moabit in Berlijn
waar Ernst Busch
vier maanden
opgesloten zat
(Ernst Busch,
Eine Biographie
in Texten,
Bildern und
Documenten)*

tussen Perpignan en de Spaanse grens. In het Camp de Gurs in de Hautes-Pyrénées waar Busch daarna ondergebracht werd, ontmoette hij Marie Voss, met wie hij vaak samen gezongen had. In de zomer van 1942 werd Marie Voss naar Auschwitz gedeporteerd. Busch schreef over haar: *"Het is aan haar te danken dat ik enigszins gezond deze periode ben doorgeraakt!"* In de nacht van 28 december vluchtte hij uit het Camp de Gurs toen het omsingeld werd door de Duitsers om de laatste Spaanse strijders en politieke gevangenen in te rekenen. In Annecy, bij de Zwitserse grens, kregen de Vichy-agenten Busch echter te pakken en werd hij uitgeleverd aan de Gestapo die hem voor zijn inbeschuldigingstelling naar Berlijn overbracht. De aanklacht tegen hem luidde: *"Heeft door liedervoordrachten het communisme in Europa verspreid"*. Voordat zijn zaak echter voorkwam werd hij op 22 november 1943 gewond bij de Amerikaanse bombardementen. Vier maanden

lang bleef hij met omwonden hoofd in het lazaret van de gevangenis Moabit in Berlijn terwijl de bombardementen niet ophielden. Hij hield aan zijn verwondingen een verlamming aan de linkerzijde van zijn gezicht over.

Dit relaas stuurde Leo Hoefmans naar Frans Detiège die de lijdensweg van Busch integraal vertaalde en publiceerde in *De Volksgazet* van 10 juli 1947.

(1) Op 27 februari 1933, de dag van de Rijksbrand, stond Ernst Busch nog in de première van 'Silbersee', een stuk van Georg Kaiser. Een dag later werd het stuk verboden. Hoewel hij wist dat de nazi's zijn vel wilden, bleef hij zich in het openbaar in Berlijn vertonen. Tot één van de nazibladen uitpakte met: *"Weet u dat de Barricade-Tauber (zo noemden zijn vijanden hem (sic)) nog in Berlijn vertoeft?"*. Daarop vluchtte Busch naar Nederland (cf. *De Morgen*, 24.01.1980).

Pierre De Geyter

Het grote lied van een kleine man. Pierre De Geyter (1848-1932)

Wouter Steenhaut, directeur AMSAB

Iedereen kent ze, de Internationale, zoniet de woorden, dan toch de melodie. Generaties zongen ze uit volle borst, met gebalde vuist, of met een prop in de keel en natte ogen. Geen lied gaf ooit dit sterke, 'goed-gevoel' van samenhoorigheid, van vastberadenheid, van grote verontwaardiging over de misstanden in de wereld, van wereldwijde solidariteit en warme kameraadschap. De woorden doen misschien oubollig aan, maar de kerngedachten ervan blijven actueel. Het lied was en is nog steeds het startsein tot de internationale emancipatiestrijd. Als een internationaal paspoort voor mensen bereid tot de strijd voor een beter bestaan in een betere wereld.

Voor velen echter is de componist ervan, Pierre De Geyter, een grote onbekende. Hoe beroemder het werk, hoe anoniemer de auteur. Misschien logisch, want voor socialististen en communisten is het individuele ondergeschikt aan de beweging. De beweging gaat voor alles. Dit houdt verband met hun visie op de inbreng van de enkeling in het historische proces. Voor de orthodoxe voorstanders van het historisch materialisme was de rol van de enkeling tamelijk passief en als een weerklank op maatschappelijke verhoudingen. Dit had twee concrete ge-

volgen. Enerzijds werd de functie van de menselijke wil onderschat en iedere individuele verantwoordelijkheid geminimaliseerd. Men geloofde dat het socialisme, onafhankelijk van ieders eigen wil, er toch zou komen door de anonieme ontwikkelingen van de economische verhoudingen. Anderzijds gaf deze overtuiging een soort blind vertrouwen en geloof in de toekomst. Maar van enige consequentie in de praktijk kan men echter niet spreken vermits, in tegenspraak met deze visie, in de socialistische en de communistische bewegingen de rol van de voorganger, de pionier, de leider, op de voorgrond werd gesteld en gepropageerd. De geschiedenis van de bewegingen werd opgehangen aan deze van haar leiders. De socialistische en communistische bewegingen, die zich tot een anonieme, minder ontwikkelde massa richtten, hielden dus wel degelijk rekening met het reële gegeven dat de belangstelling voor levensbeschrijvingen, de aandacht voor individuen, de identificatie met één mens doorgaans spontaner is en meer ingang vindt dan de solidariteit met de groep. De Belgische arbeidersbewegingen hebben een aantal roemrijke persoonlijkheden gekend: Edward Anseele, Louis de Brouckère, Jozef Wauters, Louis Bertrand, Camille Huysmans, patron Emile Vandervelde, Achille Van Acker, Hendrik De Man, Joseph Jacquemotte... Verschillende van deze leiders hebben hun autobiografie geschreven. Tijdens hun leven werden al biografieën geschreven, die eerder op hagiografieën leken. Ze werden gevierd en herdacht met huldebetogingen, feesten, schilderijen, foto's, en standbeelden. Soms werd de verheerlijking - bewust - zo opgedreven dat er sprake was van een ware cultus, met alle gevolgen van dien. In zijn memoires vertelt H. De Man hierover het volgende - de passage gaat over de propaganda voor het Plan van de Arbeid in een kleine Vlaamse industriestad: "[...] van het station naar het lo-

kaal werd ik om zo te zeggen omstuwd en gedragen door het volk, dat riep: daar is hij, daar is hij! Vrouwen kusten de panden van mijn jas. Anderen lieten hun kinderen mij aanraken". Het Plan van de Arbeid werd het Plan De Man. Tijdgenoten zullen bevestigen dat deze persoonlijke getuigenis geenszins overdreven is en dat de aanhankelijkheid van de partijgenoten aan de leiders onnoemelijk groot was.

Pierre De Geyter daarentegen, die toch iets groots had gecreëerd en de uitstraling van zijn creatie zelf nog mocht beleven, geraakte in vergetelheid, behalve in de Sovjet-Unie die hem ontdekte in 1928. Maar in zijn geboortestad Gent was men hem vergeten.

Pierre De Geyter werd op 8 oktober 1848 te Gent geboren, als derde kind in een gezin van acht kinderen. Vader De Geyter werkte in Gent als katoenspinner. In 1855 week de familie uit naar de Noord-Franse textielstad Rijsel. Hij werd er als zevenjarige tewerkgesteld als draadjesknoper in een spinnerij. Later leerde hij voor modelmaker op hout en verwierf hij de graad van meester-timmerman. Hij leidde een armoe-dig bestaan. In 1925-1926 werd hij door de stad Saint-Denis aangesteld tot lantaarnopsteker en kreeg hij van het stadsbestuur een gratis huis toegewezen.

Tijdens de Frans-Duitse oorlog (1870-1871) en de Commune van Parijs (1871) keerde de familie De Geyter tijdelijk terug naar Gent. Terug in Rijsel in 1872 volgde hij avondlessen aan het conservatorium. Hij werd in 1877 lid van La Lyre des Travailleurs, een pas opgericht zangkoor van de Parti Ouvrier Français (POF) te Rijsel. Op verzoek van G. Delory, medestichter van de Rijselse afdeling van de POF en stichter van het zangkoor componeerde hij de muziek op het gedicht 'L'Internationale' van de oud-communard Eugène Pottier.

Op het veertiende nationale congres van de POF in Rijsel werd het lied voor het eerst in

Noord-Frankrijk gezongen; daarna, in 1899, op het Algemeen Congres van de socialistische verenigingen in Parijs voor gans Frankrijk; vanaf omstreeks 1910 verbreidde het zich over de Franse grenzen heen. In 1902 verhuisde Pierre De Geyter naar Saint-Denis nabij Parijs. In 1920, op tweeënzeventigjarige leeftijd werd hij lid van de pas gestichte Franse communistische partij. Ligt misschien daarin nog een reden waarom de internationale socialistische beweging hem nooit gevierd en erkend heeft?

In 1922 werd een definitieve uitspraak gedaan in het gerechtelijke dispuut over het auteurschap van de Internationale. Tot dan werd het auteurschap aan zijn inmiddels overleden broer Adolphe toegeschreven. Op basis van een schriftelijke bekentenis uit 1915, die zijn broer één jaar voor zijn zelfmoord had geschreven, kreeg Pierre De Geyter de auteursrechten toegewezen. Van de Sovjet-Unie, waar intussen de Internationale verheven was tot nationaal volkslied, kreeg hij een pensioen van 100\$ per maand, 'ten titel van auteursrechten'. De Sovjet-Unie onthaalde hem in 1928 triomfantelijk als eregast op het VIe Wereldcongres van de Komintern, het Ve Wereldcongres van de Communistische Jeugdinternationale en op de Spartakiade. Deze ontvangst viel samen met zijn tachtigste verjaardag en de veertigste verjaardag van de Internationale. Hij wees het aanbod af om zich in de Sovjet-Unie te vestigen. Op 26 september 1932 overleed hij in Saint-Denis. Al naargelang de bron woonden vijftig tot honderdduizend mensen de begrafenisplechtigheid bij.

Op 8 oktober 1998 is het dus honderdvijftig jaar geleden dat Pierre De Geyter in de Kanunnikenstraat te Gent geboren werd. We konden dit niet onopgemerkt laten voorbijgaan. In 1997 al besloten het AMSAB en het Masereelfonds deze dag gezamenlijk met de gepaste luister te herdenken. Er werd onmiddellijk een werk-

*Pierre De Geyter
(midden) te
Moskou in 1928
(Musée d'art et
d'histoire, Saint-
Denis)*

groep gevormd, die een feestprogramma opstelde. De volgende plechtigheden werden voorzien: een tentoonstelling Pierre De Geyter in het AMSAB-museum te Gent (op donderdag 8 oktober), een boek rond Pierre De Geyter, zijn tijd en de Internationale, de onthulling van een standbeeld van Pierre De Geyter en de uitgave van een cd met diverse uitvoeringen van De Internationale als resultaat van verschillende compositie-opdrachten.

De ontnuchtering kwam er echter toen aan elke festiviteit een prijskaartje werd opgehangen. De opdracht aan vijf moderne componisten om de Internationale op hun eigen wijze uit te voeren, de opnames ervan en het persen van de cd werden uiteindelijk financieel onhaalbaar, temeer omdat het ABVV naar aanleiding van zijn honderdste verjaardag de potentiële afzetmarkt al had afgeroomd door de uitgave van een eigen cd met onder andere De Internationale, uitgevoerd door de Harelbeekse harmonie Vooruit.

De burgemeester van de Stad Gent, Frank Beke, was onmiddellijk gewonnen voor het initiatief om een standbeeld ter ere van Pierre De

Geyter op te richten. Door allerlei omstandigheden en tot spijt van de initiatiefnemers kon de Gentse kunstenaar Paul Van Gysegem deze opdracht niet aannemen. Samen met hem en de Gemeenschappelijke Socialistische Actie van Gent, die zich intussen eveneens achter de herdenking had geschaard, werd contact opgenomen met de jonge kunstenaar Tom Frantzen. Het standbeeld (2 m hoog, 400 kg) zal in februari 1999 ingehuldigd worden in de tuin van het Gentse Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT).

Ondertussen werd ter ondersteuning van de plechtigheden een beschermcomité opgericht. Pierre Mauroy, voorzitter van de Socialistische Internationale en burgemeester van de Stad Rijsel, aanvaardde het voorzitterschap van dat comité. Herman Balthazar, gouverneur van de Provincie Oost-Vlaanderen en voorzitter van het AMSAB, en Frank Beke, burgemeester van de Stad Gent, fungeren als ondervoorzitters. De volgende personaliteiten hebben eveneens aanvaard deel uit te maken van het beschermcomité: Ludo Abicht, voorzitter van het Mase-reelfonds; Kiril Anderson, directeur van het

LE CHANT DU COMMUNISTE

Dédié à MARCEL CACHIN
D'après

Paroles et Musique de Pierre DEGEYTER

Marche

De - bout nous se de commu - nis - tes, De -
bout for - ce des producteurs - Op - po - sons, nous a ces fas -
cis - tes. A cet - te ma - se de vo - leurs.
C'est u - ne bande d'incon diai - res. Vou - lant dé - truire nos syn -
dics. For - mous de, nous u - ne bar - riè - re en leur cri -
ant; ne pas - sez, pas! Marche donc com - mu -
nis - te, Marche donc en a - vant - Con - tre
les fas - cis - tes. Le Dra - peau Rouge au vent. Marche,
donc com - mu - nis - te, Marche donc en a - vant, Con -
tre les fas - cis - tes. Le Dra - peau Rouge au vent.

Pierre DEGEYTER
Auteur de l'Internationale
2 Rue de l'Alouette, St Denis
Tous droits réservés pour tous pays

2

Artiste, ouvrier des mines,
Producteur, ouvrier des champs,
Et vous Esclave des usines,
Venez à nous serons les rangs
En un mot tous les prolétaires,
Qui doivent vivre en travaillant,
Doivent leur dire tu vis à rien faire
Allez rompez hors de nos rangs.

Refrain

Marche donc communiste,
Marche donc en avant,
Contre les fascistes
Le Drapeau Rouge au vent.

3

Pour nous il faut faire disparaître
Tous ces bandits et assassins,
C'est à nous de régner en Maîtres
En déjouant tous leurs desseins
C'est toi Peuple, toi qui travailles,
Qui produit tout et qui n'a rien
Au chant de l'Internationale
Nous conquerrons tous leurs biens.

(un refrain)

4

Si tu crois Monsieur le fasciste
Dicter la loi en tous pays,
Tu nous verras, les communistes
Pour ce jour là tous réunis
Tous prêts à te livrer bataille
Nous serons là par bataillons
S'il faut la force brutale,
Nous te serons le goupillon.

(un refrain)

'Le Chant du communiste', een andere compositie van De Geyter
(Musée d'art et d'histoire, Saint-Denis)

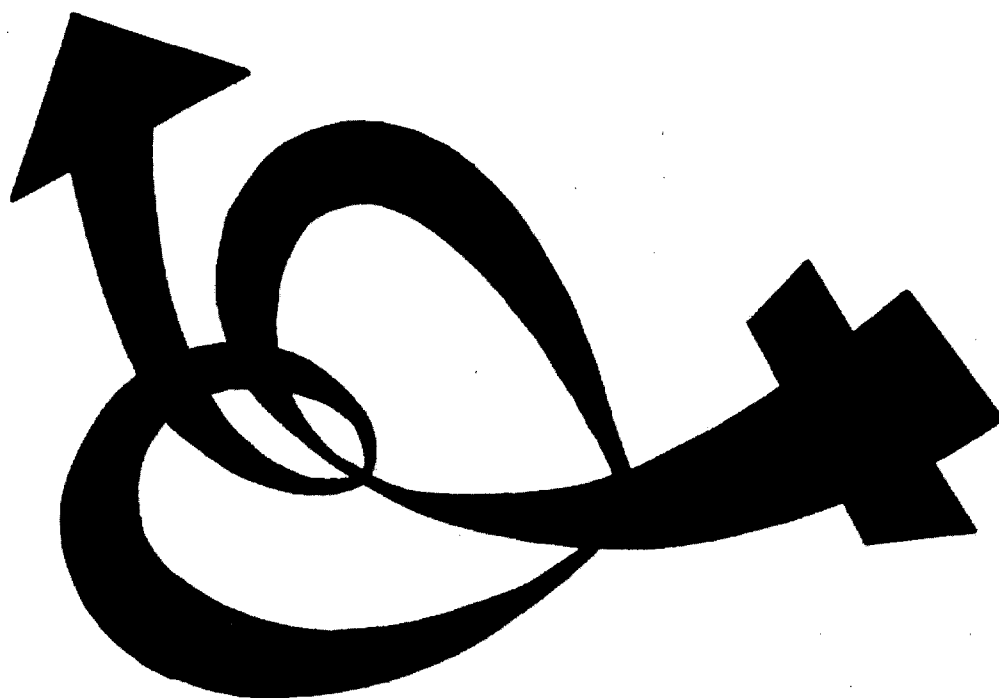
Russisch Centrum voor de Bewaring en de Studie van Documenten betreffende de Moderne Geschiedenis (Moskou); Philippe Busquin, voorzitter van de Parti Socialiste (PS), B. De Backer, secretaris van de Union Nationale des Mutualités Socialistes (UNMS), Mia De Vits, nationaal secretaris van het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV), Mark Elchardus, voorzitter van het Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten (NVSM); Jacques Forest, voorzitter van het directiecomité van P&V-Verzekeringen; Pierre Janssens, federaal secretaris van de mutualiteit Bond Moyson; Jaap Kloosterman, directeur van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (Amsterdam); Mil Kooyman, gewestelijk secretaris van het ABVV-Gent-Eeklo; Michel Nollet, voorzitter van het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV); Guy Peeters, secretaris van het Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten (NVSM); Roger Ramaekers, voorzitter van de Federatie van Belgische Coöperatieven (Febecoop); Gilbert Temmerman, voorzitter van de SM Vooruit; Louis Tobback, (oud-)voorzitter van de Socialistische Partij (SP); Luc Van den Bossche, voorzitter van de SP-Gent-Eeklo; prof. ir. J. Willems, rector van de Rijksuniversiteit Gent (RUG).

Het boek *Het grote lied van een kleine man. Pierre De Geyter (1848-1932)* is bedoeld als een populair-wetenschappelijke publicatie, die zich vooral richt tot het brede publiek, scholieren en studenten. In het rijkelijk geïllustreerde boek worden bijdragen opgenomen die de tijd, het lied en de persoon van Pierre De Geyter belichten. In zijn bijdrage over het sociaal-economische leven in Gent belicht Bart De Wilde het miserabilisme van het arbeiderskind De Geyter in het 19e eeuwse Gent. In het kader van de verhuis van de familie De Geyter naar Rijsel behandelt Piet Creve de problematiek van de

Vlaamse migranten in Noord-Frankrijk. Jan Olsen schreef de biografie van Pierre De Geyter; terwijl Eddy Van Haverbeke in zijn genealogische studie van de familie De Geyter onder meer de familieband aantoonde met de Gentse socialistische militant Pol Verbauwen. De plaats van het arbeiderslied in de socialistische beweging wordt door Rik Vandecaveye in al zijn aspecten op een bevattelijke manier behandeld. De Franse auteur, Frédéric Robert, maakt een musicologische benadering en onze collega Jan Gielkens van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis brengt een schitterende analyse over omvang en betekenis van het werk van De Geyter in zijn bijdrage *Hoe de Internationale haar wereldreis maakte*.

Het boek zal voorgesteld worden tijdens een persconferentie op de geboortedag zelf van Pierre De Geyter, donderdag 8 oktober 1998. De scholen die de tentoonstelling 'Pierre De Geyter' bezoeken in het AMSAB-museum, krijgen een gratis exemplaar.

De tentoonstelling, samengesteld door Hendrik Ollivier, belicht aan de hand van soms unieke foto's en materiële relictten uit verschillende buitenlandse instellingen, het leven, de leef- en arbeidswereld van Pierre De Geyter, de Internationale zelf en haar verspreiding over de hele wereld. De tentoonstelling wordt geopend op de geboortedag van Pierre De Geyter en blijft gratis toegankelijk tot 23 december 1998.

570

Logo van het colloquium (ontwerp van Vero Beauprez)

Begeerte heeft ons aangeraakt...

Brigitte De Mulder, departement Beeld en Geluid AMSAB, Denise De Weerd, coördinator

Het AMSAB-project 'Wij zijn het nieuwe geslacht: socialisten en de emancipatie van de seksen en de seksualiteit' is in volle voorbereiding.

Dit project kadert in het initiatief van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen tot oprichting van het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd. Het AMSAB-onderzoek zal in 1999 resulteren in een tentoonstelling en een publicatie. Het gaat om een wetenschappelijk-historisch onderzoek naar de relatie tussen seksualiteit en socialisme met toetsing van de theorie aan de praktijk. 'Wij zijn het nieuwe geslacht' refereert naar de socialistische toekomstvisie op de 'nieuwe mens' waarin naast de strijd voor een beter materieel bestaan in een nieuwe maatschappij, ook een nieuwe ethiek van de bevrijding van het lichaam schuilt; met name een bevrijding van taboes, en de mogelijkheid tot het maken van morele keuzes.

De publicatie, met als titel *Begeerte heeft ons aangeraakt*, is gepland voor 17 maart 1999 en wordt uitgegeven door het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen. Onder coördinatie van Dr. Denise De Weerd, schreven vijftien his-

torici een bijdrage. Deze artikels werden in januari 1998 besproken tijdens een workshop in het vormingscentrum De Ceder. Het eindresultaat ziet er als volgt uit:

Hans Moors: *Drempels van de droom. Vrouwen, vrouwelijkheid en socialisme (1830-1870).*

Luc Peiren: *Socialisme en vrouwen(-beweging) in de tweede helft van de 19e eeuw.*

Paule Verbruggen: *Het land waar de vrouw een mens is... De visie van de socialisten op gezin en seksualiteit van het interbellum tot vandaag.*

Nele Bracke: *"Vrouwen, moeders, gij die beter te huis dan in de fabriek zoudt zijn." De Belgische Werkliedenpartij en de relatie tussen geslacht en politiek. Casestudy: de reglementering van de vrouwenarbeid (1885-1914).*

Bart De Wilde: *Seks op en naast de werkvloer + 2e deel.*

Kathlijn Pittomvils: *Tussen repressie en permissiviteit. Socialisme, socialisten, prostitutie en geslachtsziekten (einde 19e eeuw - 1997).*

Karen Celis: *Socialisme en seksuele fraude. De houding van de socialisten t.o.v. abortus en anti-conceptie 1880-1990.*

Anne Ganzevoort: *Angst en schande. Tussen norm, ideaal en politieke realiteit: afwijkend seksueel gedrag en Belgisch links.*

Wis Geysen: *Over de bloemetjes en de bijtjes: seksuele voorlichting in en rond de socialistische milieus.*

Martine Vermandere: *Vrijheid door verantwoordelijkheid. Coëducatie in de Arbeidersjeugdbeweging.*

Luc Celis: *"De vrouw mag kloek, maar moet altijd bevallig wezen". Vrouwen in de socialistische arbeiderssportbeweging tijdens de periode 1886-1940.*

Guido De Seyn: *Rode cinema = rode wijven?*

Brigitte De Mulder: *Niets is wat het lijkt: beeldvorming van mannen en vrouwen in de socialistische iconografie.*

Bart De Nil: *Het sublieme onderscheid tussen*

Naturalisme en "Geslachtsdeelrealisme". De Vlaamse sociaal-democratie en seksualiteit in de roman vóór 1914.

Gita Deneckere: *Massapsychologie rond de eeuwwisseling.*

De tentoonstelling heeft plaats in het oude Caermersklooster, te Gent van 17 maart 1999 tot en met 2 mei 1999. Hendrik Ollivier, verantwoordelijke voor het departement Beeld en Geluid van het AMSAB, staat in voor de inhoudelijke en vormelijke opbouw van de tentoonstelling.

Gezien de zeer interessante en actuele problematiek van het onderwerp, werd besloten om behalve de publicatie van het boek en de realisatie van de tentoonstelling, ook een internationaal colloquium te organiseren onder de titel 'Gender en Klasse in de 20e eeuw'. Het colloquium vormt als het ware de bekroning van een totaalgebeuren rond sekse, seksualiteit en arbeidersklasse. De bedoeling is de positie van de vrouw te belichten vanuit gender- en historisch perspectief. Politieke, sociale, economische en culturele aspecten worden behandeld. Het colloquium heeft plaats te Gent van 27 tot en met 30 april 1999 en wordt georganiseerd in samenwerking met het MIAT, en met medewerking van het Centrum voor Genderstudies van de Rijksuniversiteit Gent, de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Gent en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis van Amsterdam.

Voor 'Gender en Klasse in de 20e eeuw' werd een lijst van eminente, internationale sprekers samengesteld. Bovendien zal, op verzoek van Prof. Francis Ronsin van de Université de Bourgogne (Dijon), het AMSAB-colloquium de inaugurale sessie vormen van een internationaal open seminarie over socialisme en seksualiteit. Rond dit thema wordt jaarlijks, in een ander

land, een seminarie georganiseerd.

Ter voorbereiding van 'Gender en Klasse in de 20e eeuw' woonde Brigitte De Mulder de 2d European Social Science History Conference (ESSHC) bij (5 tot 7 maart 1998 in Amsterdam). De opdracht bestond erin om enerzijds zoveel mogelijk sessies bij te wonen rond Gender/Women/Sexuality en anderzijds om persoonlijke contacten te leggen.

Op de ESSHC liepen - gelijktijdig - éénnentwintig verschillende sessies van telkens twee uur, dit gedurende drie dagen van 8.30u tot 19.30u. Elke sessie bestond uit voordrachten van een viertal sprekers; in het panel zetelden een voorzitter, een commentator en/of een moderator. Op deze manier waren er op het ESSHC ruim duizend aanwezigen, die én spreker én participant waren. Opvallend was ook het zeer vrouwvriendelijke karakter van het congres. De sessies die handelden over gender/vrouwen/familie/educatie/seksualiteit..., waren legio en kregen massale belangstelling. Voorts was er een apart Vrouwendiner met Javaans buffet, met tijdens het eten een voordracht over vrouwen-geschiedenis in Nederland.

Organisatorisch - het moet gezegd - verliep alles vlekkeloos. Wel is het jammer dat de papers niet voorhanden waren. De bedoeling was dat deze teksten consulteerbaar zouden zijn op Internet. Alleen bleek dat slechts zo'n 10% van de sprekers zijn/haar referaat op deze wijze had ingediend.

Het bijwonen van deze conferentie werkte inspirerend en leverde ook concreet resultaat op voor 'Gender en Klasse in de 20e eeuw'.

Het (voorlopige) programma ziet er als volgt uit:

We starten op **dinsdagavond 27 april 1999** met een bezoek aan de AMSAB-tentoonstelling 'Begeerte heeft ons aangeraakt'. Tijdens een verwelkomingsreceptie kunnen alle deelnemers aan het colloquium en de sprekers informeel kennismaken.

Vanaf **woensdag 28 april** vinden de lezingen plaats in het prachtige Aulacomplex in de Gentse Volderstraat. De eerste dag brengen zes sprekers een referaat:

Prof. Jeffrey Weeks: *Sex, gender and society*;

Prof. Catherine Hoskyns: *Women, law and politics in Europe*;

Dr. Jolande Withuis: *De jurk van de kosmonaute: over politiek, cultuur en psyche*;

Bart De Wilde: *Man-vrouw relatie op de werkvloer vóór WOII*;

Dr. Francisca De Haan: *Gender en kantoorarbeid vóór WOII*;

Stiene Van Rie: *Evolutie van vrouwenarbeid na WOII*.

Dr. Marc Hooghe modereert de discussies. 's Avonds is er voor alle deelnemers een concert in het Provinciehuis, aangeboden door de Provincie Oost-Vlaanderen.

Donderdag 29 april gaat het colloquium door met:

Dr. Francis Ronsin: *Les néomalthusiens français et la stérilisation*;

Dr. Hedwige Peemans-Poulet: *Le contrôle des naissances chez Emilie Claeys: féminisme ou néomalthusianisme*;

Dr. Roger Davidson: *The Hideous Scourge: Gender, Class and Moral Regulation in Twentieth Century Scotland*.

Hans Moors: moderator.

In de namiddag is een gegidste wandeling gepland door historisch Gent. Nadien wordt iedereen verwacht in het MIAT, voor een bezoek aan de museumopstelling 'Ons Industrieel Verleden 1750-2000. De vrouw achter de schermen en op de barricade'.

Aansluitend biedt het MIAT-VIAT een avondmaal aan.

De sprekers op **vrijdag 30 april** zijn:

Prof. Mary Nash: *Gender and labour movement in Spain*;

Prof. Brigitte Studer: *Gender and labour movement in Switzerland*;

Sabine Van Cauwenberge: *L'art de nous charmer, l'art de nous inspirer, voilà l'art de la femme.*

Sekse-specifiek kunstonderwijs voor vrouwen in België, 1880-1940;

Prof. Rosi Braidotti: *Cyberfeminism*.

Dr. Marc Hooghe: Moderator.

Dr. Gita Deneckere formuleert de besluiten, gevolgd door het slotwoord van **Dr. Denise De Weerd**.

Geïnteresseerd? Neem dan contact op met: Brigitte De Mulder, AMSAB

tel. (09) 224 00 79 / (09) 225 72 31

fax (09) 233 67 11

E-mail AMSAB@SKYNET.BE

Het programma van het colloquium kan ook geconsulteerd worden op de web pagina <http://www.iisg.nl/~womhist/colloq.html> (website reeds consulteerbaar) (met dank aan het IISG!).

Camille Huysmans tussen zijn archief

Een sterk verhaal over een 'zwak mens'? Enkele bedenkingen bij de Camille Huysmans van Jan Hunin

Hendrik Defoort, aspirant FWO-UG

De vijfenzeventigjarige Camille Huysmans schreef in 1946: "Ik heb zoveel functies vervuld dat ik van mezelf kan zeggen: de man heeft niets nieuws meer te beproeven". Er zouden nog twee decennia van politieke activiteit volgen. Jan Hunin verdedigde op 27 mei 1998 aan de KUL zijn proefschrift *Het enfant terrible. Camille Huysmans 1871-1968* over dit uitzonderlijk lang en gevuld leven. Gedurende zeven jaar zocht hij naar sporen van Huysmans. Een vlot geschreven, lijvig boekdeel in vijftien hoofdstukken is het resultaat.

Na de referaten van het Huysmans-colloquium uit 1971, *Bijdragen tot het Camille-Huysmansonderzoek* en de reeks *Camille Huysmans. Geschriften en Documenten* waarvan slechts zes delen verschenen, werd het in de jaren '80 stil rond de figuur van Huysmans. Wim Geldolf doorbrak in 1996 die stilte met zijn *Stockholm 1917. Camille Huysmans in de schaduw van titanen*. Bij Geldolf vindt men een schat aan materiaal, maar men struikelt er onophoudelijk over niet ter zake doende details en een moeilijk te verteren stijl. Bij Hunin krijgt men net het omgekeerde: het levendige en vlotte verhaal maskeert het tekort aan reële nieuwe informatie en aan historisch-kritische zin.

Nog opvallend afwezig in dit proefschrift: de vraagstelling, de methodologie, de confrontatie met bestaande literatuur, de bronnenkritiek, ... Is de biografie zo voor de hand liggend? De omvangrijke en soms ook stimulerende methodologische literatuur omtrent het genre is duidelijk niet aan Hunin besteed. Het spanningsveld tussen de privépersoon Camille en de publieke persoon Huysmans is onbestaande. In 1992 omschreef Hunin zijn lopend onderzoek als "een politieke biografie"⁽¹⁾. Die keuze maakt het opduiken van tal van beweegredenen en verklaringen onmogelijk. Bovendien verhoogt ze de noodzaak om de vraagstelling en de methodologie te expliciteren, want "uiteindelijk ontlenen het openbare leven en het privéleven hun betekenis aan elkaar, en is het één betekenisloos zonder het ander"⁽²⁾. Ontbrak het Hunin aan bronnenmateriaal voor een volledige biografie? De figuur van Huysmans en de hiaten in Hunins bibliografie wijzen alvast niet in die richting. De optie om een 'politieke biografie te schrijven' is echter vooral te betreuren omdat Huysmans zoveel meer was dan een politicus. Het is bovendien niet zozeer de politicus Huysmans, maar wel de veelzijdigheid van diens maatschappelijke engagementen die intrigeert. Wil het Huysmans-onderzoek vernieuwend zijn dan moet het zich precies op die andere 'Huysmansen' concentreren.

Wie vertrouwd is met de bestaande literatuur omtrent Huysmans krijgt in dit proefschrift niet veel nieuws. Sommige van de nog niet beantwoorde vragen met betrekking tot de politicus Huysmans blijven ook nu onbeantwoord. Zo bijvoorbeeld: waaruit bestond Huysmans' socialisme? Hunin maakt er zich vanaf met een aantal heel algemene en soms onderling tegenstrijdige uitspraken. Huysmans was "geen gewone socialist". Hoe ongewoon dan wel? Huysmans' "socialisme was nogal van een zwaar kaliber: hij was een marxist pur sang, en die waren in

Camille Huysmans en Edward Anseele sr.

de Belgische Werkliedenpartij *dun gezaaid*". Hoe zwaar was dit kaliber en waaruit bestond dat marxisme pur sang? Huysmans zou de enige BWP'er zijn die interesse had voor de hele discussie over de theorieën van Bernstein - deze wou het Marxisme actualiseren en meende dat Marx' 'verelendungstheorie' door de evolutie van het kapitalisme weerlegd werd - die rond de eeuwwisseling de Tweede Internationale op haar grondvesten deed daveren. Hunin onderbouwt die stelling met één artikel van André Mommen. Weet Hunin dan niet dat Mommens analyses van het reformisme binnen de BWP hoogst omstreden zijn⁽⁴⁷⁾? Hunins marxist pur sang heeft alvast geen ideologische tractaten geschreven. En hoe verklaart Hunin dan dat voor diezelfde Huysmans "*de partijtucht heilig*" was? De historische kritiek moet geregeld wijken voor de vlotheid van het verhaal. Zo bijvoorbeeld laat Hunin in 1912 de marxist Huysmans nog even opduiken: hij onderschrijft Hendrik De Man en Louis de Brouckère die in *Die Neue Zeit* zware kritiek spuien op de BWP. In die kritiek kregen de coöperaties, die de kleinburgerlijke mentaliteit onder de militanten zouden stimuleren, een centrale plaats. De kritiek verscheen wel in maart 1911 en niet 1912. En hoe rijmt Hunin dit met de bewering dat Huysmans een boon had voor "*de straffe organisatie van het Gentse socialisme*", waarvan diezelfde coöperaties de hoeksteen vormden? En zo gaat het maar door. Citaten en commentaren duiden vaak op een chronologisch niet correcte plaats op, waardoor ze verkeerde connotaties krijgen. Zo weten we bijvoorbeeld dat Huysmans het in zijn radiotoespraken tijdens de Tweede Wereldoorlog geregeld had over "*serieuze onderwerpen, zoals in zijn stuk over 'de systematische moord van joodse mensen in gesloten wagens met gas of verstikking'*". Of die toespraken uit 1941 of 1944 dateren moet de lezer zelf maar uitmaken. Hunin citeert zonder bronver-

melding. Notenapparaat en bibliografie zijn navenant: slordigheid en oppervlakkigheid. Hoe kan men rechtvaardigen dat tal van autobiografische werken van tijdgenoten (Spaak, Gutt, Van Outryve d'Ydewalle,...) ontbreken; dat slechts negen mondelinge bronnen gebruikt werden; dat het liberale blad *Le Petit Bleu*, waarvoor de jonge Huysmans verschillende jaren schreef, in de bibliografie niet eens opduikt; ... John Tosh schrijft dat "*for historians the essential requirement in a biography is that it understands the subject in his or her historical context*". En precies de vaak veelkleurige context van een levensverhaal maakt het schrijven van een biografie tot "*a major undertaking*"⁽³⁾. Hunin slaagt er niet in die uiteenlopende contexten waarin Huysmans' lange leven zich afspeelt accuraat te vatten. De behandeling van de Tweede Internationale is in die materie heel relevant. De reeds aangehaalde Bernstein-discussie krijgt zelfs helemaal geen context: Bernstein deed eigenlijk "*geen vlieg kwaad*", had "*weinig nieuws te vertellen*" en "*dompelde*" zijn stellingen bovendien in een aanstootgevende "*pikante saus*". Hunin beweert dat Bernsteins standpunten op het SPD-congres van 1899 "*als ketterij veroordeeld*" werden. Maar is het niet veeleer zo dat de SPD in 1899 een motie aannam die voor vele interpretaties vatbaar was? Pas in 1903, na een eclatante verkiezingsoverwinning, kwam de SPD tot een klare veroordeling van Bernsteins ideeën. Deze bleef trouwens een prominent lid van de SPD en zijn ideeën hadden in de praktijk heel wat invloed. 'Kettters', me dunkt, worden op de brandstapel gezet.

Huysmans' "*hondenbaantje*" als secretaris van de Tweede Internationale past duidelijk niet in Hunins vlotte verhaal. Voor de behandeling van dat deel van Huysmans' leven beperkte hij zich tot wat hij vond in het Camille Huysmans-archief. Het enige echte lijvige dossier in Huys-

mans' papieren met betrekking tot de Internationale handelt over de Nederlandse Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP) en de bemiddelingspogingen van Camille Huysmans vanuit het Internationaal Socialistisch Bureau om een splitsing van de SDAP te voorkomen. Hunin schrijft dat *"vanaf 1907"* de interne spanningen hoog opliepen in de SDAP en *"op het partijcongres van Deventer ontplofte de bom"*. Hij vertelt er niet bij dat dit congres pas in februari 1909 plaatsgreep en gaat ook volledig voorbij aan de omvangrijke Nederlandse historiografie waaruit heel duidelijk de beperkingen van dit dossier in het Camille Huysmans-archief blijken⁽⁵⁾. Doordat Hunin voor de behandeling van de Tweede Internationale nooit buiten het Camille Huysmans-archief treedt krijgen we bijvoorbeeld niets te horen over Huysmans' bemiddelingen bij de poging tot eenmaking van verschillende Britse fracties in 1913-1914: in het Camille Huysmans-archief zit hierover weinig materiaal, maar daarbuiten is er informatie zat. De summiere behandeling van het secretariaat van de Tweede Internationale is des te erger omdat die job een groot deel van Huysmans' tijd vóór 1914 opslokte. Voor iemand die *"een broertje dood had aan gelanterfant"* zullen de hopen briefwisseling en de omslachtige procedures van de Tweede Internationale geen pretje geweest zijn. In Huysmans' papieren vindt men zelfs brieven van jonge doctorandi met de vraag om bepaalde socialistische tijdschriften te exciperen op hun onderwerp. In de kantlijn staat Huysmans-gekrabbel met verwijzingen naar jaargangen en bladzijden. Hunin gebruikt de Tweede Internationale alleen als een van de elementen om de groei van Huysmans binnen de BWP te verklaren. Die groei wordt gedetailleerd uit de doeken gedaan: de overweldigende indruk die Vandervelde op de jonge Huysmans maakte; de verschillende ontgoochelende verkiezingen; het politieke suc-

ces als gemeenteraadslid in Brussel en Antwerpen, als volksvertegenwoordiger, als minister, als Kamervoorzitter, als schepen en burgemeester van Antwerpen, ...; en uiteindelijk de ondergang als socialistisch dissident. Bepaalde van Hunins hypothesen intrigeren. Zou Huysmans inderdaad in december 1913 al *"machtig genoeg [zijn] om Vandervelde als de sterke man van de partij naar de kroon te steken"*? Dit lijkt me een stap te ver en is trouwens in tegenspraak met Hunins latere bewering dat Huysmans *"in zijn eigen partij een buitenbeentje was"*.

Op Huysmans' politieke agenda na de Eerste Wereldoorlog staan twee dossiers centraal: onderwijs en Vlaamse Beweging. Vooral in het onderwijsdossier wou hij een bruggenbouwer zijn naar de katholieken toe. Zo was zijn flexibele houding inzake onderwijs doorslaggevend bij de vorming van het 'Mystiek huwelijk' met Van Cauwelaert in het Antwerpen van 1921. Het streven naar schoolvrede zat er bij Huysmans - een persoonlijk slachtoffer van de schoolstrijd van 1878 - ingebakken. Hoe *"heilig"* de *"neutraliteit van het onderwijs"* voor hem was blijkt ook uit diverse aardige details waar Hunin terecht oog voor heeft: in januari 1920 bijvoorbeeld verbiedt de Antwerpse schepen van Onderwijs *"het gemeentepersoneel om op school het lied van de Internationale aan te leren"*. Maar in het hele verhaal heeft Hunin vooral oog voor Huysmans' houding ten opzichte van de Vlaamse Beweging. Zou zijn *"droom van een promotor"* Lode Wils daar voor iets tussenzitten? Het is alvast duidelijk dat Hunin die zich niet thuis voelt in de historiografie van de socialistische arbeidersbeweging, wel heel goed op de hoogte is van die van de Vlaamse Beweging. Is dat niet wat vreemd voor een biograaf van een socialistisch voorman? Aan de hand van Huysmans wandelen we door driekwart eeuw Vlaamse Beweging. Toch gebruikt Hunin ook hier geregeld vlotte, nietszeggende zinnnetjes: *"het Bel-*

gisch socialisme was niet geroepen om een hoofdrol te spelen in de Vlaamse beweging", terwijl "de katholieke partij nu eenmaal de partij was van Vlaanderen en dus ook van de Vlaamse beweging". Andermaal ontbreekt ook historisch-kritische duiding van de bronnen. Zo maakt hij uitvoerig gebruik van Pieter Geyls briefwisseling zonder ook maar even stil te staan bij de uitvoerige discussie uit de tweede helft van de jaren '70 over de waarde van die bron.

Deze opeenstapeling van kritische opmerkingen mag echter niet doen vergeten dat Hunin het zich niet gemakkelijk heeft gemaakt door de hele loopbaan van Huysmans te willen belichten. Via een thematisch beperkte aanpak had hij dieper kunnen graven. Het hele levensverhaal, zoals zijn titel suggereert (*Het enfant terrible. Camille Huysmans 1871-1968*), kon hij niet aan. Groepen en mensen allerhande, diverse terreinen van het sociale en culturele leven, dat alles duikt in het verhaal te weinig op: de joodse gemeenschap, Huysmans' 'inner circle' (beide echtgenotes, zijn kinderen Marthe, Sarah en Paul, boezemvriend Maurice Kleinhuis, ...), Anthony Neuckens, Marnix Gijsen, ... Wie aandachtig leest en tal van uitspraken sprokkelt krijgt wel een indruk van wie Camille Huysmans zou kunnen geweest zijn. In 1932 schreef hij dat "bescheidenheid doorgaans schijnheiligheid is, want alle mensen aanzien hun eigen navel als het centrum van de wereld. Op die algemene regel maak ik geen uitzondering, want ik ben maar een zwak mens". Hunin zet een koppig man met een scherpe tong op de scène, een man die hield van spot, die graag over zichzelf sprak, die geregeld woedeaanvallen had en beleefdheidsregels naast zich neerlegde, die overal zijn neus instak en die één gulden stelregel had: "Ge hebt mijn vertrouwen. Breekt ge mijn vertrouwen dan breek ik U". Maar de oude man die zich in 1950 opwindt over het feit dat Rosa Luxemburg hem ooit een tenorstem toedichtte "wanneer ik integendeel begaafd ben met een diepe basstem"⁽⁶⁾, die is afwezig. Dit proefschrift is een politiek verhaal waarin wordt aangetoond dat Camille Huysmans de man van de rooms-rode coalities was.

(1) L. VAN MOLLE, *Overzicht van het lopend onderzoek over de Nieuwste Geschiedenis in België*, 1992, Brussel, 1992, p. 26.

(2) R. HOLMES, *Voetsporen*, Amsterdam, 1989, p. 171.

(3) J. TOSH, *The Pursuit of History*, New York, 1993, p. 77.

(4) Zie A. MOMMEN, De ontvangst van de Bernstein-diskussie in de BWP. In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, VIII(1973), pp. 85-99; A. MOMMEN, *De Belgische Werkliedenpartij. Ontstaan en ontwikkeling van het reformistisch socialisme (1880-1914)*, Gent, 1980; G. VANSCHOENBEEK, *Oude wijn in nieuwe vaten? De visie van André Mommen op het ontstaan, de ontwikkeling en de betekenis van het reformisme in de Belgische Werkliedenpartij 1880-1914*. In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, XVI(1981), pp. 33-39.

(5) Zie vooral H. BUITING, *Richtingen- en partijstrijd in de SDAP. Het ontstaan van de Sociaal-democratische Partij in Nederland*, Amsterdam, 1989.

(6) CHA F/110/104.

In totaal kapte men 14.000 uren aan het monument Anseele

Vijftig jaar monument Edward Anseele

Brigitte De Mulder, departement Beeld en Geluid AMSAB

Het is een merkwaardig fenomeen. Die blijvende behoefte om geboortes en overlijdens van personen te herdenken en verjaardagen van evenementen te vieren. Op 26 juni 1998 hield de SP van Gent een korte plechtigheid om de vijftigste verjaardag van het standbeeld van Edward Anseele te vieren. Een kort woordje over de genese van dit standbeeld.

Na het overlijden van Edward Anseele in 1938 werd besloten een monument ter zijner ere op te richten. Hiervoor werd door het dagblad *Vooruit* een inschrijvingslijst geopend die tweehonderd dertien duizend fr. opbracht. Een technisch comité besloot een 'beperkte wedstrijd' uit te schrijven onder de meest bekende beeldhouwers van het land. In de jury zetelden onder anderen August Vermeylen, voorzitter; Frits Vanden Berghe, kunstschilder; Emiel Langui, kunstcriticus en Gust Van Hecke, eveneens kunstcriticus. Het ontwerp van Jozef Cantré werd met eenparigheid min één onthouding bekroond. Het was de bedoeling om het monument in te wijden in september 1940, maar het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog verhinderde dit. Zware steenblokken waren reeds aangevoerd, de ruwe bekapping was reeds

begonnen en de fundering op het Frankrijklein was klaar. Men moest noodgedwongen maatregelen treffen om de massieve stenen voor jaren te bergen.

De inhuldiging van het monument vond uiteindelijk plaats in het weekend van 26 en 27 juni 1948, op de tiende verjaring van het overlijden van Anseele en viel samen met de vijftigste verjaring van de Textielarbeiderscentrale van België.

Voor het monument had Cantré gekozen voor balmoral, een zeer harde rode granietsoort uit Finland. De Anseelefiguur, vijf meter hoog, werd niet op een sokkel gehesen; Cantré vond dat de plaats van Anseele niet boven maar tussen het volk moest zijn. De rechterhand van Anseele omvat de hand van een vrouwenfiguur die, als het boegbeeld van een schip, samen met Anseele stuwkracht en richting geeft: "Vooruit, immer vooruit!" In vijf roodbruine blokken, die elk onverwerkt twintig duizend kg wogen, had Cantré Anseele in de typische Arteveldepose laten uithakken. Het voetstuk draagt een eenvoudig opschrift: "Het Volk aan Edward Anseele".

Aan de hand van talrijke schetsen en maquettes van Cantré werkten gedurende zes maanden zeven gespecialiseerde arbeiders aan de afwerking. In totaal kapte men, op de binnenkoer van de NV De Gentsche Bouwwerken, veertienduizend uren aan het monument. Bij de plaatsing werden de granietblokken samengezet met tussenvoeging van lood, zodat alle delen verbonden werden en niet meer konden verschuiven. Het afgewerkte beeld weegt twaalf duizend kg. De vergoeding die Cantré voor het monument kreeg bedroeg tweehonderdduizend fr.

Op zondag 27 juni 1948 defileerden zestigduizend manifestanten en honderd en acht muziekkorpsen voor het monument. De plechtigheid werd opgeluisterd door het mijnwerkerskoor van Pâturages, L'Amitié du Peuple. Op

"Vooruit, immer vooruit!"

tekst van Achilles Delattre werd het lied 'La Bataille' uitgevoerd. Dit lied herinnerde aan het gebaar van de coöperatie Vooruit, die op initiatief van Anseele in 1886 brood stuurde om de stakende mijnwerkers te steunen. Tijdens het feestweekend waren nog verschillende nevenactiviteiten, zoals een tentoonstelling in het Feestlokaal Vooruit, gewijd aan leven en werk van Edward Anseele.

Alle hotelkamers waren volgeboekt, vijftien scholen waren speciaal voor de gelegenheid uitgerust voor overnachting met leger tenten, honderden tenten stonden opgesteld voor de jeugd en voor kampeerders. Gent beleefde een unieke volksdemonstratie, een indrukwekkend eerbetoon aan één van de grootste pioniers van de Gentse sociaal-democratie... Het werd een totaalspektakel met een tentoonstelling gewijd aan het leven van Anseele, een massaspel, optochten met praalwagens en turngroepen, de klassieke cantate, de nodige speeches...

Bij de heraanleg van het Wilsonplein, in de volksmond 'het Zuid', werd het monument in april 1995 gedemonteerd om het naar zijn huidige standplaats te kunnen overbrengen. Zie 'reportage' daarvan in *Brood & Rozen*, 1(1996)1.

Kunsttentoonstelling te Luik

Michel Vermote, departementshoofd Archief
AMSAB

Op vraag van de P&V organiseert het AMSAB in het najaar een kunsttentoonstelling te Luik. Het uitgangspunt is een interessante en rond-uit indrukwekkende Luikse privéverzameling.

Na meer dan twintig jaar gericht prospecteren omvat deze meer dan tweehonderd kunstwerken betreffende het industriële verleden van ons land. De collectie omvat vooral grayures, maar ook tekeningen, aquarellen, schilderijen, enkele affiches en een tweetal bronzen. Naast de bekende namen als Constantin Meunier en Pierre Paulus (meer dan dertig werken) is er een breed gamma van minder bekende kunstenaars zoals Higuët, Masson, Chavepeyer, Maréchal, Rassenfosse, Lejeune, Delsa, Heintz en Kepenne-Pirenne. Zij vertegenwoordigen een genre dat in ons land uitgroeide tot een traditie. Het industriële landschap rond Luik en in de Borinage, de grauwe gebouwen en fabrieken, de harde arbeids- en levensomstandigheden vormden daarin de centrale thema's. Het originele van deze tentoonstelling bestaat erin deze 'industriële kunst' - een door het grote publiek minder gekende artistieke productie van goede kwaliteit - onder de aandacht te brengen. We opteren daarbij niet voor een zuiver kunsthistorische benadering; het wordt geen chronologische presentatie of een voorstelling per kunstenaar. Grote aandacht gaat uit naar de samenhang waarin de werken gepresenteerd worden. Er zijn enkele documentaire modules voorzien waarin de thematiek gesitueerd wordt; naast de artistieke aspecten willen we daarin ook de sociale dimensie van de kunstproductie aan bod laten komen. Er is ook een begeleidende catalogus voorzien waarin we dieper ingaan op de kunstenaars, de gepresenteerde werken en hun verhaal.

De tentoonstelling loopt van 6 november tot 20 december '98 in de gebouwen van de P&V te Luik, (Boulevard d'Avroy). Inkom gratis.

*Bart De Wilde
(midden), auteur van
het bekroonde boek*

Bart De Wilde, laureaat van de Camille Huysmansprijs 1998

Wis Geysen, departementshoofd Bibliotheek
AMSAB

Op 6 juni overhandigde burgemeester Leona Detiège in het stadhuis te Antwerpen, de driejaarlijkse Sociaal-Economische Prijs Stichting Camille Huysmans aan AMSAB-medewerker Bart De Wilde voor zijn werk *Witte boorden, blauwe kielen. Patroons en arbeiders in de Belgische textielnijverheid in de 19e en 20e eeuw*.

Deze driejaarlijkse Sociaal-Economische Prijs werd ingesteld in 1952 als blijk van waardering voor Camille Huysmans (1871-1968) en voor het door hem gepresteerde werk ten bate van de vrijheid en het geluk van de mens. Voor de vijftiende maal bekroonde de Stichting Camille Huysmans een Nederlandstalige studie die handelt over actuele of historische aspecten op het sociale en het economische vlak. Geografisch dient de studie over het huidige België of een deel ervan of de Nederlanden voor 1830 te handelen.

In *Witte boorden, blauwe kielen* bestudeert Bart De Wilde de evolutie van de relatie tussen patroons en arbeiders en de ingrijpende veranderingen in de textielnijverheid over een periode die bijna twee eeuwen overspant. Na de schets van het kader beschrijft de auteur de leefwereld van de patroons en de arbeiders. In het vierde deel wordt de evolutie van hun onderlinge verhoudingen onderzocht. Nieuw en bijzonder interessant is de studie van de patroons, die een zeer brede waaier omvat van grootindustriëlen tot kleinpatronaat⁽¹⁾.

De jury vond *Witte boorden, blauwe kielen* een gedegen en wetenschappelijk onderbouwde synthese van de geschiedenis van de textielarbeid in de 19e en 20e eeuw die bovendien zeer toegankelijk geschreven is. De zorgvuldig gekozen illustraties lichten de tekst toe en geven deze nog meer kleur.

In zijn danktoespraak benadrukte De Wilde het blijvend belang van de sociaal-economische thema's in de geschiedschrijving.

(1) Voor een uitgebreide voorstelling van het boek zie *Brood & Rozen*, 2(1997)3, pp. 83-85.

*Senator Geert Van
Goethem*

Het AMSAB verkoopt boeken

*Omar Van Hoeylandt, departement
Bibliotheek AMSAB*

Ter gelegenheid van de opendeurdag op 3 en 4 december 1998 organiseert de bibliotheek van het AMSAB een boekenverkoop.

Er worden dubbels van socialistica aangeboden, maar ook zeer waardevolle oude boeken (onder andere 18e en 19e eeuwse Franse literatuur en kunstboeken) die niet tot de collectie van de bibliotheek behoren. De opbrengst van deze verkoop dient onder meer voor de verdere kwalitatieve uitbouw van onze collectie.

De catalogus van de boeken die te koop worden aangeboden kan vanaf eind oktober aangevraagd worden bij het AMSAB. In de pers zullen regelmatig advertenties verschijnen om een zo ruim mogelijk publiek op deze verkoop opmerkzaam te maken. Maar noteert u alvast 3 en 4 december.

Marc Dutroux en het AMSAB

Wouter Steenhaut, directeur AMSAB

Wat heeft Marc Dutroux nu in 's hemelsnaam te maken met het AMSAB. Zeer veel. Hij is er onrechtstreeks de schuld van dat het AMSAB plots één personeelslid minder telt.

Na zijn mislukte vluchtpoging en de daaropvolgende herschikking in de federale regering trad Louis Tobback aan als nieuwe minister van Binnenlandse Zaken. De eerste opvolger op de senaatslijst, Jacques Timmermans, verkoos echter te blijven zetelen als Vlaams volksvertegenwoordiger. Hierdoor kwam de tweede opvolger in de running. Eén van de eerste medewerkers van het AMSAB, Geert Van Goethem, werd de 'begunstigde' om de senaatszetel van Louis Tobback in te nemen. Op 30 april ll. legde Van Goethem de eed af. Ondanks zijn nieuwe opdracht zal hij het AMSAB op de voet blijven volgen en alle wetenschappelijke en stafvergaderingen proberen bij te wonen. Tevens maakt hij er een punt van het wetenschappelijk IALHI-project over het internationale syn-

dicalisme naar aanleiding van 50 jaar Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen in 1999 verder op te volgen. Ik hoop dat hij de kennis en ervaring, die hij in het AMSAB gedurende vijftien jaar heeft opgedaan, zal gebruiken voor wetgevende initiatieven op het federale archiefvlak.

Anne Frank. Een geschiedenis voor vandaag

*Bert Boeckx, departement Archief AMSAB-
Antwerpen*

In 1993 kon Vlaanderen kennismaken met de opmerkelijke tentoonstelling 'De wereld van Anne Frank 1929-1945'. Deze tentoonstelling werd gerealiseerd door de Anne Frank-Stichting en was een initiatief van het CSC-Vormingswerk. Het AMSAB maakte de catalogus en het aanvullende Belgische luik, dat aanvankelijk samen met de Anne Frank-tentoonstelling te zien was. Van dit Belgische luik werd een duplicaat gemaakt dat vanaf september 1993 apart door Vlaanderen reisde onder de titel: 'Een dagboek voor de toekomst - de wereld van Anne Frank in België'.

De internationale rondreizende tentoonstelling 'De Wereld van Anne Frank' heeft in de periode 1985-1995 meer dan 6,4 miljoen mensen getrokken in meer dan vijfhonderd zestig steden in dertig landen. De boodschap en het verhaal dat in de Anne Frank-tentoonstelling verteld werd, blijven actueel. Om die reden pakken de Anne Frank-Stichting en het CSC-

Vormingswerk, deze keer in samenwerking met de Kinopolis Group, uit met een vervolg: 'Anne Frank - een geschiedenis voor vandaag'. De internationale ervaringen zijn in dit nieuwe concept verwerkt. De Anne Frank-Stichting wil nu de bezoeker informeren over de geschiedenis van de holocaust vanuit het perspectief van Anne Frank en haar familie. Aan de jonge bezoeker wordt getoond dat er in elke samenleving verschillen bestaan tussen mensen (culturele, etnische, religieuze, politieke); dat er in vele landen groeperingen bestaan die zichzelf superieur achten en anderen het recht op gelijke behandeling ontzeggen en dat dergelijke opvattingen kunnen leiden tot discriminatie, uitsluiting, vervolging en zelfs moord. Door de link met Anne Frank wil men de jonge mensen doen beseffen dat wat haar en miljoenen anderen overkwam, vandaag op talloze plaatsen op de wereld gebeurt of kan gebeuren als we niet waakzaam zijn. De bezoeker wordt gestimuleerd om na te denken over begrippen als tolerantie, respect, mensenrechten, democratie enz. Ook wordt erop gewezen dat een maatschappij waarin verschillen tussen mensen gerespecteerd worden, niet vanzelf ontstaat. Daarvoor is naast een wetgeving ook ieders inzet binnen zijn of haar mogelijkheden noodzakelijk.

Het levensverhaal van Anne Frank loopt als een rode draad door de tentoonstelling. De geschiedenis is verdeeld over vijf periodes. Voor elk van die periodes is een thema uitgewerkt dat nog steeds brandend actueel én relevant is. Ook nu maakte het AMSAB een aanvullend luik dat nauw aansluit bij de thema's van de Anne Frank-tentoonstelling en samen met de tentoonstelling te zien zal zijn. Daarin wordt vooral aandacht besteed aan wat in Vlaanderen gebeurde en gebeurt.

De tentoonstelling heeft plaats in de zalen van de Kinopolis Group. Ze richt zich in de eerste

De wereldvermaarde Anne Frank Stichting presenteert voor het eerst in België de nieuwe tentoonstelling:

Anne Frank een geschiedenis voor vandaag

"Het is een groot wonder dat ik niet al mijn verwachtingen heb opgegeven, want ze lijken absurd en onuitvoerbaar. Toch houd ik ze vast, ondanks alles, omdat ik nog steeds aan de innerlijke godheid van de mens geloof."

Deze woorden schreef Anne Frank, vijftien jaar oud, in juli 1944, vijftig dagen voor ze werd weggevoerd en de zekere weg naar haar dood begon. Met andere uitspraken in haar dagboek vormen die woorden de leidraad in alles wat de Anne Frank Stichting sedert 1957 tot stand bracht en nog hoopt te verwzen-lijken.

Ook meer dan vijftig jaar na Anne Franks dood blijft juist haar dagboek in staat om jonge mensen zich te doen vereenzelvigen met Annes lot en gedachtegoed. Het weet hen tevens tot het besef te brengen dat wat haar en miljoenen anderen overkwam, vandaag op talloze plekken op de wereld gebeurt of kan gebeuren, als we niet waakzaam zijn.

Onwetendheid over wat de Tweede Wereldoorlog en het fascisme in de wereld hebben aangericht, kan ertoe leiden dat jonge mensen vaak niet beseffen hoe snel gevoelens van superioriteit en ideeën over geloof en ras kunnen uitlopen op terreur en massamoord.

CSC-Vormingswerk en Kinopolis Group organiseren een uniek project.

Een film en een tentoonstelling onder één dak

DE FILM

Das Heimweh des Walerjan Wrobel

(Rolf Schröbel, 1990)

Deze Duitse speelfilm vertelt het waar gebeurde verhaal van de Pool Walerjan Wrobel. In 1941 wordt de 16-jarige Walerjan uit het bezette Polen naar Duitsland gebracht om er dwangarbeid te verrichten. Maar hij heeft heimwee en besluit te vluchten. Uiteindelijk valt hij in de handen van de nazi's, belandt in een concentratiekamp en wordt ter dood veroordeeld.

DE TENTOONSTELLING

Het levensverhaal van Anne Frank loopt als een rode draad door de tentoonstelling. Haar geschiedenis is verdeeld over 5 periodes, waarin telkens een thema is uitgewerkt dat nog steeds brandend actueel en relevant is.

plaats tot groepsbezoeken en bezoeken in schoolverband. Hierbij worden rondleidingen georganiseerd met speciaal daartoe opgeleide gid-sen. Voor de scholen zijn educatieve pakketten ter beschikking. De tentoonstelling wordt begeleid door een uitvoerige catalogus, video-materiaal en een tentoonstellingskrant. Bij het geleide tentoonstellingsbezoek wordt er ook een filmvoorstelling voorzien. Het filmaanbod varieert per locatie. De film 'La colline aux milles enfants' (J.-L. Lorenzi, 1995) vertelt het indrukwekkende verhaal van het Franse boerendorp-je Chambon-sur-Lignon, dat een toevluchtsoord wordt voor joden op de vlucht voor de nazi's. In de Duitse speelfilm 'Das Heimweh des Walerjan Wrobel' (Rolf Schröbel, 1990) wordt het waar gebeurde verhaal verteld van de zestien-jarige Pool Walerjan Wrobel die in 1941 uit het bezette Polen naar Duitsland werd overge-bracht om dwangarbeid te verrichten. Hij pro-

beerde te vluchten, belandde in een concen-tratiekamp en werd uiteindelijk terdoodveroor-deeld.

Hoewel gericht op geleide groepsbezoeken, is de tentoonstelling elke dag gratis te bezichtigen door de Kinopolis-filmbezoekers of door andere geïnteresseerden.

De tentoonstelling zal te zien zijn op volgende locaties:

Hasselt (Kinopolis): 26.09.98 t.e.m. 25.10.98
Gent (Decascoop): 22.10.98 t.e.m. 30.11.98
Antwerpen (Metropolis): 09.11.98 t.e.m. 18.12.98
Brussel (Kinopolis): 08.01.99 t.e.m. 14.02.99
Kortrijk (Kinopolis): 22.02.99 t.e.m. 14.03.99
Leuven (SuperCity): 16.03.99 t.e.m. 04.04.99

Voor verdere informatie: CSC-Vormingswerk: Keizerslaan 13, 1000 Brussel. Tel. (02) 512 15 20
Fax (02) 548 34 70

Travailleurs de la Santé

Archives de Wallonie

Travailleurs de la Santé

Hendrik Ollivier, departementshoofd Beeld en Geluid AMSAB

Travailleurs de la Santé is reeds de dertiende uitgave van de Archives de Wallonie. De Archives de Wallonie zijn ontstaan als een vereniging van vrijwilligers, fotografen en journalisten, met als gemeenschappelijke interesse 'een fotoarchief van de wereld vandaag aan te leggen voor de toekomst'. Als autonome organisatie hebben ze een vaste stek in het Museum voor fotografie van Charleroi, waar de tentoonstellingen plaatsvinden en waar het verzamelde fotomateriaal wordt bewaard. De organisatie is er vooral op gericht fotodocumenten van historisch en sociologisch belang te verzamelen of zelf te maken om op die manier een getuigenis te bewaren van de menselijke activiteit in Wallonië en Brussel. Sinds 1983 organiseerde ze verschillende tentoonstellingen, met bijhorende publicaties, rond economische, sociale en culturele thema's. Het stramien is telkens hetzelfde: rond een bepaald onderwerp worden historische foto's verzameld en tegelijk wordt aan enkele fotografen de opdracht gegeven dit thema in al zijn aspecten in beeld te brengen. De projecten worden wetenschappelijk ondersteund door sociologen, economen en historici. Uiteraard kwam de grotendeels ter ziele gegane zware industrie van Wallonië reeds onder de aandacht: de mijnen, het staal, de glasfabrieken. Aan bijzondere gebeurtenissen als de mijnramp van Bois du Cazier werd een afzonderlijke publicatie gewijd. Het bleef echter niet bij die min of meer voor de hand liggende onderwerpen: ook de landbouw, en daaropvolgend de voedingsindustrie, kwamen aan bod. Deze keer dus de gezondheidssector. Wellicht niet toevallig omwille van de grote onrust die de sector de laatste jaren kende. Zoals in de

andere publicaties vinden we ook in deze uitgave een schitterende reeks foto's. Het documentaire uitgangspunt belet immers niet dat er zorgvuldig gewaakt wordt over de kwaliteit van het fotografische werk. Opvallend is wel dat er deze keer meer teksten in het boek zijn opgenomen dan het geval was bij vorige uitgaven. In de inleiding geeft Jeanne Vercheval-Vervoort, coördinatrice van het project, zelf de verklaring: bij het zien van de eerste foto's was de redactie danig onder de indruk van de emotionele impact ervan en stelde ze zich de vraag of het eigenlijk wel fatsoenlijk was deze beelden van mensen, soms bij verrassing genomen op momenten van extreme vermoeidheid of verdriet, te publiceren, zonder hen op één of andere manier zelf het woord te geven. Vandaar de talrijke verhalen of getuigenissen van dokters, verpleegkundigen, sociale werkers of anderen die in de zogenaamde non-profit sector hun privéleven en hun beroepsleven nauwelijks uit elkaar weten te houden. Naast de getuigenissen of 'parcours de vie' vinden we in het boek ook heel wat feitenmateriaal en interessante statistische gegevens. De historische foto's worden ondersteund door een uitgebreide tijdsband.

Uitgaven van de Archives de Wallonie:

Verreries en Wallonie, Photographies d'hier et aujourd'hui / Les Sidérurgistes / Le Roton, dernier charbonnage de Wallonie / Borinage, 159, Jean Loup Sieff / Emile Chavepeyer 1893-1959 / *Agriculture ou l'histoire photographiée des gens de la terre* / Gilles et Marcheurs / *La révolution alimentaire à l'aube du marché européen / L'Héritage des gueules noires de l'histoire du patrimoine industriel* / Bois du Cazier, Marcinelle 1956 / *Italiens de Wallonie / Mines et mineurs de Sardagne* / *Travailleurs de la Santé*

Travailleurs de la Santé. Archives de Wallonie, Charleroi, 1998, 296 p.

G. VERCHEVAL e.a., Museum voor Fotografie Charleroi, Gent: Gemeentekrediet-Ludion, 1996, 117 p.

*Herman Balthazar
(links), Hendrik
Defoort (midden) en
Oscar De Bunne
(rechts) op de
persvoorstelling*

Hendrik Defoort, Mijnheer Slunse. Het socialisme van August Debunne (1872-1963)

*Paule Verbruggen, departement Archief
AMSAB*

De biografie als literair genre is 'in'. Ook historici zoeken steeds meer de mens achter de grote economische en sociale structuren, het verhaal achter de getallen en schema's.

Op de persconferentie van het boek *Mijnheer Slunse* merkte Herman Balthazar terecht op dat Guy Vanschoenbeek één van de historici was die erin slaagde om vanuit het leven van de kleine militant, via de prosopografie en de biografie, een grondige analyse te maken van de sociaal-democratie. "*Hendrik Defoort bouwt daarop verder*", stelt Balthazar, "*met een creatieve meerwaarde*".

Het verhaal over August Debunne is dat van de autodidact die erin slaagde zich op te werken tot centrale figuur binnen de socialistische beweging in Zuid-West-Vlaanderen. In navol-

ging van het 'Gentse model', en met de steun van Anseele, werd onder impuls van Debunne een West-Vlaamse socialistische burcht gebouwd rond de coöperatie De Plicht. In 1906 werd Debunne volksvertegenwoordiger en in 1921 burgemeester van Menen. Toen de socialisten bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 hun absolute meerderheid verloren, trok Debunne zich terug. Hij bleef wel tot zijn dood voorzitter van praktisch alle socialistische verenigingen en organisaties in het arrondissement Kortrijk.

Natuurlijk is het verhaal van August Debunne in de eerste plaats het verhaal van een strijd om de macht. Maar, stelt Hendrik Defoort, het was niet alleen een machtshonger vanuit persoonlijke ambitie. De bekommernis om het lot van de arbeiders bleek ook een belangrijke en eerlijke drijfveer.

Altijd intrigerend in dergelijke verhalen is de vraag hoe bepaalde personen uitgroeien tot een mythe, hoe ze het aureool van 'heilige' verwerven. Hendrik Defoort benadrukt dat het daarbij niet zozeer om de persoon zelf gaat, dan wel om de symboolwaarde van die persoon. August

Debunne als verpersoonlijking van het succes van de sociaal-democratie. Hoewel men zich de vraag kan stellen waar op de duur de grens ligt tussen de symboolwaarde en de persoon zelf. August Debunne cultiveerde trouwens zelf die mythe. Hendrik Defoort haalt in dit verband de historicus Kenneth Morgan aan die erop wijst hoe een beweging die opkomt tegen de overdrijvingen van het individualisme als geen ander de cultus van de persoon bestendigt. Vraag is of die zogenaamde 'paradox van de sociaal-democratie' wel zo paradoxaal is, en of de nood aan mythes en heiligen niet inherent is aan elke massabeweging.

Hoe dan ook, het verhaal over August Debunne is een meeslepende vertelling en, volgens zijn zoon Oscar, ook zeer waarheidsgetrouw.

H. DEFOORT, *Mijnheer Slunse. Het socialisme van August Debunne (1872-1963)*, Antwerpen-Baarn-Gent: Houtekiet-AMSAB, 1998, 222 p., ill., 790 fr. Te koop bij AMSAB.

Jean Van Lierde, *Un Insoumis*

Rik Hemmerijckx, departement Archief
AMSAB

Kan een mens de loop van de geschiedenis veranderen? Waarschijnlijk niet. En toch. Bepaalde mensen slagen erin om door hun consequente opstelling of hun volgehouden inspanning op één of andere manier hun stempel te drukken op een bepaalde evolutie of gebeurtenis. De meesten van hen zijn dikwijls zeer discreet over hun actie, slechts in enkele gevallen voelen zij zich geroepen hun memoires te schrijven. De publicatie van *Un Insoumis* van Jean Van Lierde is een gelukkige uitzondering.

Als markante persoonlijkheid is Jean Van Lierde niet zomaar in één van de klassieke hokjes te plaatsen. Hij is ongetwijfeld van katholieken huize - hij was onder meer leider van de scouts te Waver - maar zijn pacifistische en progressieve ideeën maakten dat hij zich al vlug boven de partij-ideologische tegenstellingen kon stellen en zowel in de links-socialistische kringen van de Jeunes Gardes Socialistes, als in de anarchistische van Pensée et Action aanvaard werd. Ondanks zijn soms radicale standpunten, die leidden tot een breuk met de toen nog zeer patriottische PSC, is hij steeds zijn christelijke roots trouw gebleven.

Het grote publiek kent Van Lierde vooral als voorvechter van het recht op gewetensbezwaren. In de periode 1949-1951 zat hij driemaal in de gevangenis en als vervangende straf stemde hij er zelfs in toe om gedurende zes maanden te werken in de beruchte mijn Bois du Cazier te Marcinelle. Als één Gunther Walraff avant la lettre schreef hij een vlijmscherpe brochure over het leven in de steenkoolmijn. Ondanks de enorme persoonlijke opofferingen die hij zich getroost heeft in zijn machtsstrijd met de Belgische autoriteiten, verhaalt Van Lierde dit alles met de nodige zelfrelativering en met enig gevoel voor humor.

Maar Van Lierde is veel meer dan dat. Als pacifist lag ook de anti-koloniale strijd hem nauw aan het hart. Hij raakte betrokken bij de hulp aan het Algerijnse Front de Libération Nationale (FLN) en speelde ook een opmerkelijke rol als goede vriend van Patrice Lumumba, de voorvechter van de Congolese onafhankelijkheid. Wat mij betreft vormt dit één van de meest revelerende stukken uit zijn memoires. Reeds vanaf het midden van de jaren '50 publiceerde Van Lierde anti-kolonialistische artikels in tijdschriften als het christelijk-oecumenische *Routes de Paix*. Zo raakte hij ook nauw betrokken bij de debatten die te Brussel georgani-

seerd werden in het kader van de 'Midis du Congo'. Wanneer de toestand in 1960 uit de hand begon te lopen werd de 'agitator' Van Lierde meegestuurd op diplomatieke missie naar Congo. Als directe getuige gaf hij een indringend beeld van het politieke getouwtrek dat zich in die weken afspeelde rond de vorming van de eerste Congolese regering. Van Lierde was toen één van de weinige Belgen die op vertrouwde voet met Lumumba stonden. Wanneer deze op de dag van de onafhankelijkheid het protocol doorbrak met zijn beruchte pleidooi voor de Congolese onafhankelijkheid werd Van Lierde ervan beschuldigd de inspirator geweest te zijn. In zijn memoires doet hij voor het eerst zijn verhaal na vijftientig jaar van stilzwijgen.

Jean Van Lierde is niet alleen een sterk geëngageerd persoon, hij is ook behept met een onlesbare dorst naar kennis. Hij heeft nooit de kans gehad om universitaire studies te doen, maar dit heeft er hem niet van weerhouden zich te verdiepen in de politieke literatuur. Via zijn vriendschap met Jules Gérard-Libois was hij in 1959 één van de stichters en de eerste vrijgestelde van de CRISP geworden, het Centre de Recherche et d'Information Socio-Politique, tot op vandaag één van de toonaangevende wetenschappelijke studiecentra over het hedendaagse politiek-maatschappelijke gebeuren in België.

Hoeft het nog gezegd: iedereen die geïnteresseerd is in de aanloopperiode van de nieuwe sociale bewegingen zal zeker zijn gading vinden in het levensverhaal van deze veelzijdige pacifist. De memoires van Van Lierde zijn inhoudelijk zeer sterk en bovendien meeslepend geschreven.

J. VAN LIERDE, *Un Insoumis*, Bruxelles: Labor, 1998, 208p., 599 fr. Te koop bij Editions Labor, Chaussée de Haecht 156, 1030 Bruxelles, Tel. (02) 240 05 70.

Onvoltooid Verleden

Rik Hemmerijckx, departement Archief
AMSAB

Brood & Rozen heeft een Nederlands zusterblad: *Onvoltooid Verleden*. Zoals *Brood & Rozen* wil het een tijdschrift zijn dat aandacht heeft voor gebeurtenissen, analyses en verhalen over sociale bewegingen, maar tegelijk mikt op een ander dan louter academisch publiek via spannende verhalen, onbekende documenten over en tegendraadse visies op de geschiedenis van sociale bewegingen. Zeer bewust heeft men er naar gestreefd het terrein van de sociale bewegingen zo breed mogelijk te definiëren. Zo zal er onder meer aandacht zijn voor het fenomeen van de migranten en migraties.

Het eerste nummer van *Onvoltooid Verleden* is hoofdzakelijk gewijd aan de biografie. Daarbij werden de biografen van Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst in een interview centraal gesteld. In de Beeld-rubriek is er aandacht voor de glasmaak kunstenaar W.A. van de Walle en voor de vergeten houtsnijder-kunstenaar Franz Holb. *Onvoltooid Verleden* gaat bepaalde methodologische problemen niet uit de weg. Er zijn bijdragen over de mogelijkheden van de archieven van inlichtingendiensten voor de geschiedenis van de arbeidersbeweging, alsook één over internet en geschiedschrijving. Tot slot is er ook een bijdrage over historische vergissingen in de journalistiek. De kernredactie van het blad bestaat uit Dennis Bos, Marten Buschman en Jeroen Sprenger. Een jaarabonnement kost 40 gulden.

Schrijven naar: Amrit, Gerard Doustraat 160, 2526
NK Den Haag.
Tel. (070) 388 70 33 Fax (070) 388 93 33
email: amrit@bart.nl

Gilles Caron

Rik Hemmerijckx, departement Archief
AMSAB

Mei '68 heeft zijn aantrekkingskracht duidelijk nog niet verloren. Naar aanleiding van zijn dertigste verjaardag werd de indrukwekkende reeks publicaties over dit onderwerp aangevuld met een aantal nieuwe uitgaven. Eén van de betere handelt over de jonge Franse fotograaf Gilles Caron, die door zijn indringende foto's mede de gebeurtenissen van '68 in het collectief geheugen heeft gegrift. Caron was slechts 29 jaar toen hij in 1968 de Parijse studentenrevolte fotografeerde. Hij was toen één van de sterfotografen van het gerenomeerde fotoagentschap Gamma. Wanneer een spottende Daniel Cohn-Bendit - oog in oog met de gendarmerie - de Internationale aanheft op de trappen van de Sorbonne, is het Gilles Caron die het beeld op de gevoelige plaat vastlegt.

Hoewel Caron een grote bewondering had voor Henri Cartier-Bresson, wordt hij vooral vergeleken met Robert Capa⁽¹⁾. De carrière van Caron begon omstreeks 1965-'66, en in de korte periode dat hij actief was, coverde hij de ene wereldgebeurtenis na de andere: de zesdaagse oorlog in Israël, Praag in 1969, de slag om Dak To in Vietnam, de burgeroorlog in Noord-Ierland, de opstand in Biafra enz. Hij was overal bij en stond oog in oog met de verschrikkingen van geweld, oorlog, honger en dood. Zijn onstuimige carrière werd bruusk beëindigd in 1970: in Cambodja viel hij in een hinderlaag van de Rode Khmers en werd nooit teruggevonden.

De foto's van Gilles Caron werden uitgegeven in de reeks Photo Poche (nr. 73), die garant staat voor verzorgde kwalitatieve uitgaven aan

Gilles Caron

PHOTO POCHE

betaalbare prijs. De inleiding is van de hand van gewezen studentenleider Daniel Cohn-Bendit.

(1) Capa en Cartier-Bresson behoren beiden tot de stichters van het fotoagentschap Magnum, maar hun stijl is zeer uiteenlopend. De fotografie van Cartier-Bresson (°1908) is meer poëtisch van inslag en weet dikwijls via een fait divers een bepaalde gebeurtenis toe te lichten. Capa (°1913) is vooral bekend als fotograaf van de Spaanse burgeroorlog. In 1954 kwam hij om het leven in Vietnam

G. CARON, Paris: éd. Nathan, 1998, 155 p., 400 fr.

Betoging te Sint-Niklaas in 1959

**D. Weber, L. Peiren, T. Dobbelaer,
Vaandels ruisen, vuisten groeten**

*Donald Weber, projectmedewerker,
AMSAB*

Op 11 september 1998 werd te Sint-Niklaas een tentoonstelling geopend over de naoorlogse socialistische beweging in het Waasland. Tegelijk werd het werk *Vaandels ruisen, vuisten groeten. Geschiedenis van de socialistische beweging in het Waasland. Deel II, 1945-1975*, aan het publiek voorgesteld. Hiermee is de tweede fase van een project dat over meerdere jaren loopt, en een regionale geschiedenis van het socialisme in het Waasland evoceert, afgerond.

Het project is een initiatief van ABVV-Waasland. Het werd gerealiseerd in samenwerking met het AMSAB en financieel gedragen door ABVV, SP en Bond Moyson van het Waasland. In 1996 vloeiende hieruit een eerste publicatie voort, onder redactie van Geert Van Goethem (AMSAB-Antwerpen), met de titel *Vaandels ruisen, vuisten groeten*. Het werk behandelde in hoofdzaak de stich-

tingsperiode van de socialistische beweging in Sint-Niklaas, van circa 1895 tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. De periode na de oorlog kwam slechts summier aan bod.

Daarom werd in juli 1997 een tweede fase gestart. De publicatie *Vaandels ruisen, vuisten groeten. Deel II* bestrijkt de periode 1945-1975. Tevens werd een summier hoofdstuk gewijd aan de bezetting en de bevrijding (dat, wie weet, misschien later in een derde publicatie kan uitmonden). Het opzet van dit tweede deel is wat ruimer geworden. Ditmaal wordt niet enkel de stad Sint-Niklaas, maar het hele arrondissement onder de loep genomen, geheel in overeenstemming met de evolutie die de socialistische beweging in het Waasland in deze periode ondergaan heeft. Zowel de vakbond als de partij en de ziekenbond komen aan bod. Aan de vrouwenbeweging wordt eveneens een hoofdstuk gewijd.

D. WEBER, L. PEIREN, T. DOBBELAER. *Vaandels ruisen, vuisten groeten. Geschiedenis van de socialistische beweging in het Waasland. Deel II, 1945-1975. Sint-Niklaas-Gent: ABVV-Waasland-AMSAB, 1998, 160p., ill., 200 fr.*
Te koop bij AMSAB of ABVV-Waasland, Vermorgenstraat, 9-11, 9100 Sint-Niklaas.

**Helmut Gruber, Pamela Graves (eds.),
Women & Socialism-Socialism
& Women**

Paule Verbruggen, departement Archief AMSAB

Vrouwengeschiedenis wordt dikwijls benaderd als een 'aparte' discipline, los van de brede historische context. Dit boek behandelt de vrouw 'binnen' de historische context van het interbellum, toen zowel de vrouwenbeweging als de socialistische beweging hun opgang maakten. Hét fundamentele concept van dit comparatief onderzoek in elf West-Europese landen is de manier waarop die twee bewegingen in sterkte toenamen, convergeerden, divergeerden, samenwerkten of elkaar beconcurrerden. Beide bewegingen worden benaderd als een complex geheel van georganiseerde en ongeorganiseerde participanten. En natuurlijk wordt hier ruime aandacht besteed aan de genderrelaties. Aan de definiëring van vrouwelijkheid en mannelijkheid in termen van mechanismen van integratie of uitsluiting op de werkvloer, thuis of in de politieke arena. Het centrale thema van dit boek is niet zozeer hoe de mannelijke socialisten omgingen met de vrouwenkwestie of hoe vrouwen functioneerden binnen of buiten linkse partijen. Veeleer gaat het over de machtsverdeling tussen de seksen in een specifieke politieke en culturele context.

Een standaardwerk dus met gerenommeerde auteurs: Michelle Perrot, Ida Blom, Ulla Jansz, Denise De Weerd, Mary Nash, Renée Frankeur, Hilda Romer Christensen, Adelheid von Saldern, Geoff Eley, Jean-Louis Robert, Atina Grossman, Pamela Graves, Christine Bard, Mary Gibson, Helmut Gruber, Louise Tilly.

Helmut Gruber and Pamela Graves, *Women & Socialism-Socialism & Women*, 450p.
Verschijnt in september 1998.

